

በኢትዮጵያ ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰብ የተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ፤ አዙሪት ጥያቄዎችና መውሰብስቦች

መ.ሐመድ ዳወድ ስልቃድር*

አሀጽሮተ ጥናት

በኢትዮጵያ የታክስ አስተዳደር ሥርዓት ውስጥ የተጨማሪ እሴት ታክስ እና የተርን ኦቨር ታክስን በመጠቀም ከሕግ አገልግሎት ላይ የሽያጭ ታክስ እንደ ሁኔታው በፌዴራሉና በክልል መንግስታት በመጣሉ በተግባርም እየተሰበሰበ ይገኛል። ይሁን እንጂ ይህ ታክስ ሕጋዊ መሠረቱን እና አግባብነቱን በተመለከተ፤ ከታክስ መሠረቱ፤ ከታክስ ምጣኔው እና ከአስተዳደር ሂደቱ ጋር ተያይዞ በርካታ አዙሪት ጥያቄዎችና መውሰብስቦች ይስተዋላሉ። የዚህ ጥናት ዓላማም አነዚህን አዙሪት ጥያቄዎችና መውሰብስቦች በዓይነታዊ የምርምር ዘዴ በማጥናት የመፍትሔ ኃሳብ መጠቀም ነው። ለዚህም ያስችል ዘንድ የተለያዩ መዛግብቶች፣ ቃለመጠይቆችና ቡድንተኮር ውይይቶች በግብዓትነት ጥቅም ላይ የዋሉ ሲሆን ለንዕስት ይረዳ ዘንድ የሌሎች አገራት ተሞክሮንም ለመቃኘት ተሞክሯል። በዚህም መሠረት ጥናቱ ባለሰጠት አማራጭ የመፍትሔ ኃሳብ ያቀረበ ሲሆን የመጀመሪያው አሁን ከሕግ አገልግሎት በአገሪቱ እየተሰበሰበ ያለውን የሽያጭ ታክስ እንዳለ በማስቀጠል ለፍትሕ ተደራሽነትና ለሕገመንግስታዊ መብቶች መከበር ምቹ ሁኔታ ለመፍጠር መወሰድ ያለባቸውን ርዕዮተኛዎች አመለካከቷል። በሌላኛው የአማራጭ መፍትሔ ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰበውን የሽያጭ ታክስ መላኩ በመላኩ በማስቀረት ሌሎች አማራጭ የገቢ ምንጮችን መጠቀም እንደሚቻል ጠቁሟል። የመጨረሻው የመፍትሔ ኃሳብ ደግሞ ሁኔታዎችን ያገናኘው ስልት በመቀየስ ለሕግ አገልግሎት ራሱን የቻለ አዲስ ሠንጠረዥ ማዘጋጀትን የሚጠይቅ ነው። ለዚህም ያግዝ ዘንድ የሕግ አገልግሎቶችን አስፈላጊነትና በሕገመንግስት ጥበቃ ከተደረገላቸው መብቶች ጋር ያላቸውን ቁርኝት፣ የሕግ አገልግሎት ተጠቃሚውን የመክፈል አቅምና የመንግስትን የገቢ ፍላጎት ባገናኘው መልኩ በሠንጠረዥ በመከፋፈል በተለያዩ የታክስ ምጣኔዎች የሽያጭ ታክስ እንዲሰበሰብ የሚመክር ነው።

ቁልፍ ቃላት፤ የሕግ አገልግሎት፣ የሽያጭ ታክስ፣ የተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ

መግቢያ

ተመራማሪውን ለዚህ ጥናት ያነሳሳው በአማራ ክልል የጠበቆች ማኅበር አቤቱታ አቅራቢነት ለአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት (ከዚህ በኋላ አብክመ) የሕገመንግስት ጉዳዮች አጣሪ ጉባኤ የቀረበው አቤቱታ ነው።¹ አቤቱታው በምንም መልኩ ቢወሰን ውሳኔው የመጨረሻ የሚሆነው በክልሉ ብቻ ስለሆነ ጥያቄው ለወደፊቱ በሌሎች ክልሎችና በፌዴራል ደረጃ

* በሕግ የመጀመሪያ ዲግሪ (ጎንደር ዩኒቨርሲቲ)፣ በንግድና ኩባንያ ሕግ የሁለተኛ ዲግሪ (ባሕር ዳር ዩኒቨርሲቲ)፣ ለክቸረር፣ በባሕር ዳር ዩኒቨርሲቲ የሕግ ትምህርት ቤት። ጥናቱ እውን ይሆን ዘንድ በቃለመጠይቅና ቡድንተኮር ውይይት የተግተፋትን ማመስገን ይኖርብኛል። የመጀመሪያ ረቂቁን የተሻለ ለማድረግ በመተቸትና ምክር በመስጠት የተግተፋትን ምስጋናውንና ሻሊድን ክልብ አመሰግናቸዋለሁ። እንዲሁም የጥናቱን ገምጋሚዎች፣ የመጽሔቱን ዋና-አርትኦትና የአርትኦት ቡድን አባላትንም ማመስገን እወዳለሁ። ኢሜይል፡ muhmetgusl@gmail.com

¹ የአማራ ክልል ጠበቆች ማኅበር vs በአብክመ የገንዘብና ኢኮኖሚ ትብብር ቢሮ፣ የአማራ ብሔራዊ ክልል ምክርቤት የሕገመንግስት ጉዳዮች አጣሪ ጉባኤ፤ መ.ቁ 02/2011፤ 2011 ዓ.ም (ይህ መ.ግት ገና በሂደት ላይ ያለ ሲሆን አቤቱታ አቅራቢ መልስ ሰጭ ያላካተቱ ቢሆንም የሕገመንግስት አጣሪ ጉባኤው ግን የአብክመ የገንዘብና ኢኮኖሚ ትብብር ቢሮን መልስ ሰጭ ሆኖ እንዲቀርብ አድርጓል።)

ሌጌዎችን ምክርቤትና ሌሎች ተቋማት ሊቀርብ የሚችል በመሆኑ ጉዳዩ ላይ ከወዲሁ ጥናት ማድረግ አስፈላጊ ነው።²

የፌዴራልም ሆነ የክልል መንግስታት በሕገመንግስቱ የተሰጧቸውንና ሌሎች ግዴታዎችን በመወጣት አንድን አገር ወይም ክልል ለማስተዳደር ብሎም የሕዝብ መብትና ጥቅም ለማስከበር ክፍተኛ የሆኑ ወጭዎችን ማውጣት ይጠበቅባቸዋል። ይህ ወጭ (Public Expenditure) ደግሞ የሚሸፈነው በዋናነት በመንግስት በልዩ ልዩ የማህበረሰብ ክፍሎች ከሚደረጉ ኢኮኖሚክ እንቅስቃሴዎች ከሚሰበሰቡ ግብር ነው። ለነዚህና ለሌሎች ማህበራዊና ኢኮኖሚያዊ ዓላማዎች የሚሰበሰቡት ግብሮችም ቀጥታ ግብር (Direct Tax) እና ቀጥተኛ ያልሆነ ታክስ (Indirect Tax) ይባላሉ። ቀጥታ ግብር የሚባሉት ግብሩን የክፈለው ሰው እስከመጨረሻው ራሱ የሚወጣው ሆኖ ከሌሎች ሰዎች መልሶ መተካት የማይችለውና ማስተላለፍ (Shift of Burden) የሌለበት የግብር ዓይነቶች ሲሆኑ እንደገቢ ግብር፣ ንብረት ግብር፣ የውርስ ግብርና የመሳሰሉት በዚህ በቀጥታ ግብር ምድብ ውስጥ እንደአብነት የሚነሱ ናቸው።³ ቀጥታ ያልሆኑ የታክስ ዓይነቶች ደግሞ የመጨረሻ ኃላፊነቱ የሚወድቀው ታክሱን ለመንግስት የሚከፍለው ሰው ላይ ሳይሆን ሌሎች ሰዎች ላይ ነው።⁴ ይህም ማለት ለመንግስት ታክሱን ገቢ ያደረገው ሰው ታክሱን የሚከፍለው ከራሱ ካዘና ሳይሆን ከሌሎች ሰዎች በመሰብሰብ ወይም ከራሱ ካዘና የክፈለውን ታክስ ደግሞ የአቅርቦቱ ዋጋ ላይ በመጨመር ወደተጠቃሚው በማስተላለፍ ነው። የነዚህ የታክስ ዓይነቶችን በተመለከተ እንደዋና ምሳሌነት የሚጠቀሱት የሽያጭ ታክስ፣ የኤክሃይዝ ታክስና ቀረጥ ናቸው።⁵

ወደ ኢትዮጵያ የታክስ ታሪክ ስንመለስም የሽያጭ ታክስ ከንጉሱ ስርዓት ጀምሮ በዘመነ ደርግና በሽግግር መንግስቱ ወቅትም ሲሰበሰብ የኖረና ከነሐሴ 15፣ 1987 ዓ.ም ጀምሮ ተፈጻሚ በሆነው የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ (ከዚህ በኋላ ኢ.ፌ.ዴ.ሪ) ሕገመንግስትም እውቅና ተሰጥቶት እንደሁኔታው በፌዴራሉና በክልል መንግስታት የሚጣልና የሚሰበሰብ መሆኑን ከኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገመንግስት መገንዘብ ይቻላል።⁶

2 በደቡብ ብሔሮች ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ክልልም ተመሳሳይ ጥያቄ ተነስቶ የነበረ ሲሆን በክልሉ የሚገኙ ጠበቆች የአስተዳደር መስመሩን በመከተል እስከፌዴራል ገቢዎች ድረስ መቅረቡን ሁነኛው ማሞ አውስተዋል። ሁነኛው ማሞ፣ በደቡብ ብሔሮች ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ክልላዊ መንግስት ገቢዎች ባለስልጣን የደምበኞች አገልግሎት፣ የታክስ አወሳሰንና ተመሳሽ ዳይሬክቶሬት ዳይሬክተር፣ በደቡብ ብሔሮች ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ክልላዊ መንግስት ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰብ የተርን አሸር ታክስን በተመለከተ የተደረገ ቃለመጠይቅ፣ ሐምሌ 3፣ 2011 ዓ.ም

3 Misrak Tesfaye Abate, Ethiopian Tax Accounting: Principles and Practices, 2nd Edition, 2014, p. 72 [Hereinafter Misrak, Ethiopian Tax Accounting: Principles and Practices]

4 Alan Schenk & Oliver Oldman, Value Added Tax: A Comparative Approach, Cambridge University Press, Cambridge Tax Law Series, 2007, p. 5 [Hereinafter Alan Schenk & Oliver Oldman, Value Added Tax: A Comparative Approach]፤

በአማርኛ ቋንቋ ቀጥታ ያልሆኑ ታክሶችን በተመለከተ “ታክስ” የሚለውን ቃል መጠቀም የተለመደ ሲሆን ለቀጥታ ግብር የደግሞ “ግብር” የሚለውን ቃል መጠቀም የተለመደና ይህ የቃል አጠቃቀም በሕጎች ላይም አየተስተዋለ መጥቷል። ከጌታቸው መስፍን (በኦብክመ ገቢዎች ባለስልጣን የገቢ አሰባሰብና ክትትል ባለሙያ) ጋር በኦብክመ ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰብ ታክስን በተመለከተ የተደረገ ቃለመጠይቅ፣ ሐምሌ 1 ቀን 2011 ዓ.ም

5 Misrak, Ethiopian Tax Accounting: Principles and Practices, Supra Note 3, p. 73

6 Desalegn Mosissa Jalata, The Value Added Tax Styles: Which is Adopted by Ethiopia?, Journal of Economics and Sustainable Deveolment, Vol. 5, No. 11, 2014, p. 77 & 80; Desalegn Mosissa Jalata, The Value Added Tax and Sales Tax in Ethiopia: A Comparative Overveiw, European Journal of Business and Management, Vol. 6, No. 23, 2014, p. 246; የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገመንግስት አዋጅ ቁጥር 1/1987፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 1987 ዓ.ም.፣ አንቀጽ 96(3) እና 97(4) & (7)

ከታህሳስ 23፣ 1995 ዓ.ም ጀምሮ የሽያጭ ታክስን በዘመነ መልክ ለማስተዳደርና በተግባር ላይ የነበረው የሽያጭ ታክስ ተደራራቢ ግብር የማስከፈል ውጤት (Cascading Effect) ያለውና ሌሎች ውስንነቶች የነበሩበት በመሆኑ በተጨማሪ እሴት ታክስና በተርን ኦቨር ታክስ እንዲተካ ተደርጓል።⁷ በአሁኑ ወቅት የተጨማሪ እሴት ታክስ የሚሰጠው ዓመታዊ ሽያጫቸው ከአንድ ሚሊዮን ብር በላይ የሆኑ የዕቃ ወይም የአገልግሎት (የሕግ አገልግሎትን ጨምሮ) አቅራቢዎች በሚያደርጉት አቅርቦት ላይ ሲሆን የማስከፈያ ምጣኔውም 15% እና 0% መሆኑን ከተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጅ ቁጥር 285/1994 አንቀጽ 7 መገንዘብ ይቻላል።⁸ ከተጨማሪ እሴት ታክስ ነፃ የሆኑ ግብይቶች ደግሞ በአንቀጽ 8 ላይ ተዘርዝረዋል። የተጨማሪ እሴት ታክስን መጣልና መሰብሰብ የፌዴራል መንግስቱ ስልጣን እንዲሆን በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገመንግስት አንቀጽ 99 መሠረት በህዝብ ተወካዮች ምክርቤትና በፌዴራሽን ምክርቤት ጣምራ ጉባዔ ተወስኗል።⁹ በተመሳሳይ ዓመታዊ የሽያጭ መጠናቸው ከአንድ ሚሊዮን ብር በላይ የሆኑት ላይ የተጨማሪ እሴት ታክስ እየሰጠው ዓመታዊ ሽያጫቸው ከአንድ ሚሊዮን ብር በታች የሆኑትን ነፃ ማድረግ ገበያውን ለውድድር ያልተመቸና ኢፍትሐዊ¹⁰ የሚያደርግ በመሆኑ እንደሁኔታው የፌዴራሉና የክልል መንግስታት ዓመታዊ ሽያጫቸው ከአንድ ሚሊዮን ብር በታች የሆኑ አቅራቢዎች (የሕግ አገልግሎትን ጨምሮ) ላይ የተርን ኦቨር ታክስ እንዲሰጡ ተደርጓል።¹¹

የሌሎች አገራት ተሞክሮን በተመለከተ የሽያጭ ታክስ በተለያዩ ዓይነቶች ተቀርጾ እናገኘዋለን። በአብዛኛው የዓለማችን አገራት “የተጨማሪ እሴት ታክስ” በመሰብሰብ ይታወቃሉ።¹² ከዚህም ባሻገር የአውሮፓ ህብረትና የገልፍ ትብብር ጉባኤ አባል አገራት አንድ የ“ተቀናጀ” የተጨማሪ እሴት ታክስ አስተዳደር ስርዓት መዘርጋት ችለዋል።¹³ በሌላ በኩል እንደአውስትራሊያ፣ ኒውዝላንድ፣ ካናዳና ህንድ ያሉ የ“ኮመን” ሕግ ስርዓት (Common Law Legal System) የሚከተሉ አገሮች “የዕቃና አገልግሎት ታክስ”

7 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ የተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጅ ቁጥር 285/1994፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 1994ዓ.ም.፣ በመግቢያው እንተገለጸውና የኢ.ፌ.ዴ.ሪ የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ ቁጥር 308/1995፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 1995ዓ.ም.፣ በመግቢያው እንደተገለጸው

8 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ የገንዘብና ኢኮኖሚ ትብብር ሚኒስቴር፣ ለተጨማሪ እሴት ታክስ የግዴታ ምዝገባ የተቀመጠውን የግብይት ዋጋ መጠን ማሻሻያ ውሳኔ ማሳወቂያ ደብዳቤ፣ ለኢትዮጵያ ገቢዎችና ጉምናክ የተጻፈ ደብዳቤ፣ ቁጥር ታ/ክ/ቀ/5/161፣ 26/03/2010 ዓ.ም በኢ.ፌ.ዴ.ሪ የተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጅ ቁጥር 285/1994 አንቀጽ 16(2) መሠረት ለግዴታ ምዝገባ የተቀመጠው አምስት መቶ ሺህ ብር ወደአንድ ሚሊዮን ብር ያደገበት።

9 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ 2ኛው የህዝብ ተወካዮችና የፌዴራሽን ምክርቤቶች 2ኛ ዓመት የስራ ዘመን 2ኛ የጋራ ስብሰባ ቃለገባ፣ ሚያዝያ 3/1994 ዓ.ም.፣ አዲስ አበባ፣ ገጽ 2-6።

10 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ ቁጥር 308/1995፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 1995 ዓ.ም.፣ መግቢያ (ከዚህ በኋላ የኢ.ፌ.ዴ.ሪ የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ)

11 በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገመንግስት አንቀጽ 97 ላይ የክልል መንግስታት የሽያጭ ታክስ እንዲሰጡ ስልጣን በተሰጣቸው የዕቃና አገልግሎት አቅርቦቶች ላይ የተርን ኦቨር ታክስ እየሰጠው ሲሆን በአንቀጽ 96 መሠረት የፌዴራል መንግስቱ የሽያጭ ታክስ እንዲሰጠው ስልጣን ያገኘባቸው አቅርቦቶች ላይ ደግሞ የፌዴራል መንግስቱ የተርን ኦቨር ታክስ ይሰጠዋል። ይሁን እንጂ የፌዴራል መንግስቱ የሽያጭ ታክስ እንዲሰጠው ስልጣን ያገኘባቸው አቅርቦቶች አሻሚ በሆነ መልኩ ነው የተገለፁት። የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገመንግስት አዋጅ ቁጥር 1/1987፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 1987 ዓ.ም.፣ አንቀጽ 96 እና 97

12 Sijbren Cnossen, “Global Trends and Issues in Value Added Taxation”, Feb. 1998, p.4, Available at <https://www.researchgate.net/publication/5148446>, Last accessed on 01 October 2019. በጥናቱ እንተገለጸው የተጨማሪ እሴት ታክስ ከመቶ በላይ በሚሆኑ አገራት ይሰጠዋል።

13 EYGM Limited, “Worldwide VAT, GST and Sales Tax Guide”, 2018 Edition, April 2018, p.334ff and p.439ff [Hereinafter EYGM Limited, “Worldwide VAT, GST and Sales Tax Guide”] Available at [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-2019-Worldwide-VAT-GST-and-Sales-Tax-Guide/\\$FILE/ey-2019-Worldwide-VAT-GST-and-Sales-Tax-Guide.PDF](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-2019-Worldwide-VAT-GST-and-Sales-Tax-Guide/$FILE/ey-2019-Worldwide-VAT-GST-and-Sales-Tax-Guide.PDF), Last accessed on 01 October 2019.

(Goods and Services Tax) የሚለውን የሽያጭ ታክስ ዓይነት ይጠቀማሉ።¹⁴ ኩራካኦ (Curacao) እና ሱሪኔም (Suriname) የተርን ኦቨር ታክስ የሚለውን ማለትም “Omzetbelasting” አገር በቀል የሽያጭ ታክስ ዓይነት ሲጠቀሙ ጃፓንና ጆርጃን ደግሞ እንደየቅደምተከተላቸው “የፍጆታ ታክስ”ና “ጠቅላላ ሽያጭ ታክስ” ይጠቀማሉ።¹⁵ ፒወርቶ ሪኮ ደግሞ “Sales and Use Tax” የምትሰበስብ ሲሆን 45 የዩናይትድ ስቴትስ ግዛቶች ይህንን በመሰብሰብ ይታወቃሉ።¹⁶

በአጠቃላይ የዚህ ጥናት ዓብይ ዓላማ በኢትዮጵያ ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰበውን የተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ በተመለከተ ከሕጋዊ መሠረቱና አግባብነቱ ጋር ተያይዞ፤ የታክስ መሠረቱን፣ ምጣኔውንና የአስተዳደር ሂደቱን በተመለከተ የሚስተዋሉ አሻሚ ጉዳዮችንና ውስብስብነቶችን መመርመር ሲሆን ለዚህም ያስችል ዘንድ ዓይነታዊ (Qualitative) የምርምር ዘዴን በመከተል የተለያዩ መዛግብቶች፣ ቃለ መጠይቆች እና ቡድን ተኮር ውይይቶች በግብዓትነት ጥቅም ላይ ውለዋል። በተጨማሪም ለንፅፅር ይረዳ ዘንድ የሌሎች አገራት ተሞክሮንም ለመቃኘት ተሞክሯል።

የጥናቱን አደረጃጀት በተመለከተ በመጀመሪያው ክፍል በአገራችን ከሕግ አገልግሎት የሽያጭ ታክስ ለመሰበሰብ ያለውን ሕጋዊ መሠረትና ተግባር ተያይዞ የሚነሱ ጥያቄዎች ይተነተናሉ። በቀጣዩ ክፍልም የታክሶቹ ሕገመንግስታዊነት ይዳሰሳል። በሰብተኛው ክፍል ደግሞ የሌሎች አገራት ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰቡት የሽያጭ ታክስ የሚተነተን ሲሆን በአራተኛው ክፍል በአገራችን ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰብ የሽያጭ ታክስ አግባብነት ጋር በተያያዘ የሚነሱ ጥያቄዎችን እናጠናለን። በመጨረሻም መደምደሚያና የመፍትሔ ኃሳቦችን የምናይ ይሆናል።

1. በኢትዮጵያ ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰብ የሽያጭ ታክስና ሕጋዊ መሠረቱ ላይ የሚነሱ ጥያቄዎች

በዚህ ክፍል ለማየት የተሞከረው በፌዴራል መንግስቱና በአራት የክልል መንግስታት ያለውን የሽያጭ ታክስ አስተዳደር ሕጋዊ መሠረት ነው። ለዚህም ይረዳ ዘንድ ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰቡት የተጨማሪ እሴት ታክስንና የተርን ኦቨር ታክስን የታክስ መሠረት፣ ምጣኔንና አስተዳደሩን የተመለከቱ ጥያቄዎችና መውሰብስቦች ይጠናሉ። ሕገመንግስታዊነቱን በተመለከተ በሌላ ክፍል ስለሚሸፈን የዚህ ክፍል ከሕገመንግስት በታች ባሉ የሽያጭ ታክስ ሕጎች ላይ ብቻ ያተኮረ ነው።

1.1. በፌዴራል መንግስቱ ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰቡ የሽያጭ ታክሶችና ሕጋዊ መሠረትን የሚመለከቱ ውዝግቦች

1.1.1. ከሕግ አገልግሎት ስለሚሰበሰብ የተጨማሪ እሴት ታክስ

በኢትዮጵያ በፌዴራል መንግስቱ የሚሰበሰቡ የሽያጭ ታክሶች ሁለት ዓይነት ማለትም የተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ ሲሆኑ የተጨማሪ እሴት ታክስን በተመለከተ

14 ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 36, 814, 158 እና 483 እንደየቅደምተከተላቸው
 15 ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 239, 1105, 570 እና 586 እንደየቅደምተከተላቸው
 16 ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 939 እና 1254

የፌዴራል መንግስቱ ስልጣን ብቻ እንዲሆን በፌዴሬሽን ምክርቤትና በህዝብ ተወካዮች ምክርቤት ጣምራገባዔ በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገመንግስት አንቀጽ 99 መሠረት ስለተወሰነ¹⁷ የፌዴራል መንግስቱ የተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጅ ቁጥር 285/1994¹⁸፣ የሚኒስትሮች ምክርቤት የተጨማሪ እሴት ታክስ ደንብ ቁጥር 79/1995¹⁹ እና ማሻሻያዎችን²⁰ መሠረት በማድረግ የተጨማሪ እሴት ታክስ በሁሉም የአገሪቱ ግዛቶች ላይ ጥሏል። ይህ ታክስም እየተሰበሰበ ያለው ዓመታዊ ሽያጫቸው ከአንድ ሚሊዮን ብር በላይ በሆኑ የዕቃና አገልግሎት አቅራቢዎች በሚከናወኑ ሽያጮች ላይ ሲሆን²¹ የፌዴራል መንግስቱ የክልል ገቢዎችን በክልላቸው ውስጥ የሚገኙ ተመዝጋቢዎች ላይ ከመስከረም 1፣ 1997 ዓ.ም ጀምሮ የተጨማሪ እሴት ታክስ እንዲሰበሰቡ ውክልና ሰጥቷቸዋል።²² ይሁን እንጂ በአማራና²³ በትግራይ²⁴ ክልል እስካሁን ድረስ ዓመታዊ ሽያጫቸው ከአንድ ሚሊዮን ብር በላይ የሆኑ ጠበቆች ባለመገኘታቸው የውክልና ስልጣኑ በሕግ አገልግሎት ላይ አልተተገበረም። በኦሮሚያም ዓመታዊ ሽያጫ ከአንድ ሚሊዮን ብር በላይ የሆነ ጠበቃ አንድ ብቻ በመሆኑ በውክልና ሥልጣኑ መሠረት የተጨማሪ እሴት ታክስ ይሰበሰብታል።²⁵ የደቡብ ክልል ዓመታዊ ሽያጫቸው ከአንድ ሚሊዮን ብር በላይ የሆኑ ጠበቆች ላይ በውክልና የተጨማሪ እሴት ታክስ እየሰበሰበ ይገኛል።²⁶

የተጨማሪ እሴት ታክስ መደበኛ ምጣኔን²⁷ በተመለከተ በተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጅ በግልፅ እንደተቀመጠው 15% በመሆኑ ዓመታዊ ሽያጫቸው ከአንድ ሚሊዮን ብር በላይ በሆኑ አቅራቢዎች የሚደረጉ የዕቃና አገልግሎት አቅርቦቶች በፌዴራል መንግስቱ 15%

17 የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 9ን ይመለከቷል፤ የውሳኔውን ሕገመንግስታዊነት በተመለከተ ግዛቸው ስለሽን ይመለከቷል። Gizachew Silesh, VAT and the FDRE Constitution: Is VAT Really an Undesignated Tax?, Bahir Dar University Journal of Law, Vol.5, No.2, July 2015, p. 355-390 [Hereinafter Gizachew, VAT & the FDRE Constitution: Is VAT Really an Undesignated Tax?] p. 355-390

18 የኢ.ፌ.ዲ.ሪ የተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጅ ቁጥር 285/1994፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 1994ዓ.ም.፣ (ከዚህ በኋላ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ የተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጅ)

19 የኢ.ፌ.ዲ.ሪ የሚኒስትሮች ምክርቤት የተጨማሪ እሴት ታክስ ደንብ ቁጥር 59/1995፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 1995ዓ.ም.፣ (ከዚህ በኋላ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ የተጨማሪ እሴት ታክስ ደንብ)

20 የኢ.ፌ.ዲ.ሪ የተጨማሪ እሴት ታክስ (የተሻሻላው) አዋጅ ቁጥር 609/2001፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 2001 ዓ.ም

21 የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 8ን ይመለከቷል፤

22 Gizachew Silesh, VAT and the FDRE Constitution: Is VAT Really an Undesignated Tax?, Supra Note 17, p.369

23 ከስንታየሁ ታደላ (በኦብክመ ገቢዎች ባለስልጣን የተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ ገቢ አሰባሰብና ክትትል ባለሙያ) ጋር በኦብክመ ከሕግ አገልግሎት በውክልና የሚሰበሰብ የተጨማሪ እሴት ታክስን በተመለከተ የተደረገ ቃለመጠይቅ፣ ሐምሌ 1 ቀን 2011 ዓ.ም

24 ከመብርሃቱ ልጃ ካሳ (በትግራይ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ገቢዎች ባለስልጣን ሲኒየር ታክስ ኦዲተር) ጋር በትግራይ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ከሕግ አገልግሎት በውክልና የሚሰበሰብ የተጨማሪ እሴት ታክስን በተመለከተ የተደረገ ቃለመጠይቅ፣ ሐምሌ 1 ቀን 2011 ዓ.ም

25 ከቶማስ ተክሌ ገመዳ (በኦሮሚያ ክልላዊ መንግስት ገቢዎች ባለስልጣን የታክስ አሰባሰብና ክትትል ዳይሬክቶሬት ዳይሬክተር) ጋር በኦሮሚያ ክልላዊ መንግስት ከሕግ አገልግሎት በውክልና የሚሰበሰብ የተጨማሪ እሴት ታክስን በተመለከተ የተደረገ ቃለመጠይቅ፣ ሐምሌ 4 ቀን 2011 ዓ.ም

26 ከሁጎኛው ማሞ (በደቡብ ብሔሮች ብሔረሰቦች ሕዝቦች ክልላዊ መንግስት ገቢዎች ባለስልጣን የደምበኞች አገልግሎት፣ የታክስ አወሳሰንና ተመላሽ ዳይሬክቶሬት ዳይሬክተር) ጋር በደቡብ ብሔሮች ብሔረሰቦች ሕዝቦች ክልላዊ መንግስት ከሕግ አገልግሎት በውክልና የሚሰበሰብ የተጨማሪ እሴት ታክስን በተመለከተ የተደረገ ቃለመጠይቅ፣ ሐምሌ 3 ቀን 2011 ዓ.ም

27 መደበኛ ምጣኔ ማለት አገራት በመርህ ደረጃ የሚሰበሰቡበትን የምጣኔ መጠን ማስታወሻ ነው። የዜጎች ምጣኔ አቅርቦት ውስጥ የተካተቱ ዕቃዎችና አገልግሎቶች ሲሸጡ በመጀመሪያ ምንም አይነት የሽያጭ ታክስ አይሰበሰብም። በተጨማሪም አቅርቦት ለማክናወን ያግዝ ዘንድ የመጨረሻውን አቅርቦት ያደረገው ሰው በግብዓትነት ለመጠቀም ዕቃዎችንና አገልግሎቶችን በጥሬ ዕቃነት ሲገዛ የከፈለው የሽያጭ ታክስ ካለ ተመላሽ ይደረግለታል። ከታክስ ነፃ የተደረጉ ግብዓቶች ግን የሽያጭ ታክስ የማይሰበሰባቸው ቢሆንም የተከፈሉ የግብዓት ታክሶች ተመላሽ አይደረጉም።

የተጨማሪ እሴት ታክስ ይሰበሰብላቸዋል ማለት ነው።²⁸ እዚህ ላይ አዋጁ ካናዳና ህንድ²⁹ ወይም የተርን ኦቨር ታክስ አዋጁ³⁰ እንዳደረጉት የተለያዩ መደበኛ ምጣኔዎችን ከማስቀመጥ አልያም እንደፈረንሳይ ተሞክሮ³¹ የተቀነሰ ምጣኔ ከማካተት ይልቅ ወጥ 15% መደበኛ ምጣኔ ብቻ ማስቀመጡ የሕግ አገልግሎትን ጨምሮ ሌሎች ትኩረት የሚሹ አቅርቦቶች አላግባብ በአንድ መደበኛ ምጣኔ ውስጥ እንዲታጨቁ ምክንያት ሆኗል።

ከመደበኛ ምጣኔ በተጨማሪ በተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጅና³² በተጨማሪ እሴት ታክስ ደንብ³³ መሠረት “ወደውጭ የሚላኩ ዕቃዎችና አገልግሎቶች፣ የዕቃዎች ወይም የመንገደኞች ዓለምአቀፍ የትራንስፖርት አገልግሎት፣ ለኢትዮጵያ ብሔራዊ ባንክ የሚቀርብ ወርቅና በመንቀሳቀስ ላይ የሚገኝ ድርጅትን መሸጥ” በዜሮ ምጣኔ የተጨማሪ እሴት ታክስ የሚስተናገዱ በመሆናቸው ምክንያት ምንም ዓይነት የሽያጭ ታክስ የማይሰበሰብላቸው ሲሆን ከዚህ በፊት የተከፈሉ የግብዓት ታክሶች ካሉ ለአቅራቢው ተመላሽ ይሆናሉ።³⁴ የዜሮ ምጣኔ የተጨማሪ እሴት ታክስን በተመለከተ የሕግ አገልግሎት በዚህ ስብስብ ውስጥ በካተት ውጤቱ ምን ሊሆን ይችል ነበር? የሚለውን ማጤን ተገቢ ነው። የሕግ አገልግሎትን የዜሮ ምጣኔ አቅርቦት ማድረግ ትርፉ ለጠበቃው የሚኖረው የእስተዳደር ውስብስብነት ነው። ምክንያቱም አገልግሎቱን ለመስጠት ጠበቆች የሌሎች ተመዘጋቢ አቅርቦቶችን በግብዓትነት ከመጠቀም ይልቅ በአብዛኛው የሚጠቀሙት የራሳቸውን ዕውቀትና ክህሎት በመሆኑ ተመላሽ የሚደረጉ የግብዓት ታክሶች እምብዛም አይኖሯቸውም። ይሁን እንጂ ይህ ጉዳይ ከሕግ አገልግሎት ለሚሰበሰብ የተርን ኦቨር ታክስ እንደአጀንዳ ሊነሳ አይችልም። ምክንያቱም የተጨማሪ እሴት ታክስን ዓይነት የዜሮ ምጣኔ ጣጣ ዓመታዊ ገቢው ከአንድ ሚሊዮን ብር በታች የሆነ ሰው ሊወጣው አይችልም ተብሎ ስለሚታሰብ በተርን ኦቨር ታክስ አስተዳደር ውስጥ የዜሮ ምጣኔ አቅርቦቶች አለመኖራቸው ነው።³⁵

ከተጨማሪ እሴት ታክስ ነፃ የተደረጉ ግብይቶችን በተመለከተ ደግሞ በተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጅ³⁶ እና በተጨማሪ እሴት ታክስ ደንብ³⁷ እንተገለጸው፤

- ያገለገሉ መኖሪያ ቤቶች ሽያጭና ኪራይ፤
- የፋይናንስ አገልግሎቶች፤
- የህክምና አገልግሎቶችና በሀኪም የሚታዘዙ መድሀኒቶች፤
- የትምህርት አገልግሎቶች፤
- የፖስታ አገልግሎቶችና
- የትራንስፖርት አገልግሎቶች ዋና ዋናዎቹ ሲሆኑ የዋስትና ሰነዶችን መሸጥ ወይም ማስገባት፣ ለኢትዮጵያ ብሔራዊ ባንክ የሚቀርብ ወርቅ ወደ

28 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ.የተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 18 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 7(1)
 29 በዚህ ጥናት ክፍል ሶስት ላይ የሌሎች አገራት ተሞክሮን በተመለከተ የተደረገውን ማብራሪያ ይመለከቷል።
 30 በዚህ ክፍል በፌዴራል መንግስት የሚሰበሰብ የተርን ኦቨር ታክስን በተመለከተ የተደረገውን ማብራሪያ ይመለከቷል።
 31 በዚህ ጥናት ክፍል ሶስት ላይ የሌሎች አገራት ተሞክሮን በተመለከተ የተደረገውን ማብራሪያ ይመለከቷል።
 32 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ. የተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 18 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 7(2)
 33 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ. የተጨማሪ እሴት ታክስ ደንብ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 19 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 34-38
 34 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ. የተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 18 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 27፣ እና የኢ.ፌ.ዴ.ሪ. የተጨማሪ እሴት ታክስ ደንብ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 19 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 15
 35 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ. የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 10 እንደተገለጸው
 36 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ. የተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 18 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 8(2)
 37 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ. የተጨማሪ እሴት ታክስ ደንብ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 19 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 19-33

አገር ማስገባት፣ የሃይማኖት ወይም ከሃይማኖት ጋር የተያያዙ አቅርቦቶች፣ ለሰብዓዊ ዕርዳታ የሚውሉ አቅርቦቶች፣ በፋብሪካ ከታሸጉ ውጭ ያሉ የውሃ ሽያጮች፣ የኤሌክትሪክና የኬሮሲን አቅርቦቶች፣ መጻሕፍት፣ ፈቃድ ለማግኘት የሚፈጸሙ ክፍያዎችና ከ60% በላይ አካል ጉዳተኛ ተቀጣሪዎች ባሏቸው ድርጅቶች የሚደረጉ አቅርቦቶችም ይገኙበታል።

እዚህ ላይ የሕግ አገልግሎት ከተጨማሪ እሴት ታክስ ነፃ አለመደረጉን በተመለከተ የፍትሕን አስፈላጊነት ከላይ ካሉት መዘርዘሮች በተለይም ከመጠለያ፣ ፋይናንስ፣ ህክምናና ትምህርት አስፈላጊነት ጋር ማነፃፀር ተገቢ ነው። በተጨማሪም ፍትሕ እነዚህን ፍላጎቶች ከማሟላት አኳያ የሚኖረው ሚናም ሊጤን ይገባል።

ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰብ የተጨማሪ እሴት ታክስን በተመለከተ ከላይ እንደተገለጸው በተጨማሪ እሴት ታክስ ሕጎች ከታክስ ነፃ ያልተባለ ወይም ዜሮ ምጣኔ ውስጥ ያልተካተተ “አገልግሎት” በመሆኑ የሕግ ባለሙያው ዓመታዊ የገቢ መጠን ከአንድ ሚሊዮን ብር በላይ እስከሆነ ድረስ በመደበኛ ምጣኔ 15% የተጨማሪ እሴት ታክስ ይሰበሰብበታል።³⁸ በተጨማሪም አገልግሎትን የሚተረጉመው የሕጉ ክፍል በግልጽ እንዳስቀመጠው “አገልግሎት” ማለት ‘የዕቃን ዝውውር የማይጨምር በክፍያ የሚከናወን ማናቸውም ተግባር ነው’³⁹ ሲል ሰፊ ትርጉም በመስጠት በፌዴራል ፍርድቤት ጠበቆች አዋጅ “የጠበቃ አገልግሎት” የተሰጠውን ፍቺ የሚያካትት ትርጉም ሰጥቶት እናገኛለን።⁴⁰

ይህ በእንዲህ እንዳለ ከነዚህ በግልፅ ከተጨማሪ እሴት ታክስ ነፃ ከተደረጉ ግብይቶች በተጨማሪ የገንዘብና የኢኮኖሚ ልማት ሚኒስትር በሚያወጣው መመሪያ ሌሎች አቅርቦቶችም ነፃ እንዲሆኑ ሊፈቀድ እንደሚችል ከተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጅ መገንዘብ ይቻላል።⁴¹ ከዚህም መረዳት የሚቻለው ምንም እንኳ አሁን ባለው የሕግ ስርዓት መሠረት የሕግ አገልግሎት 15% የተጨማሪ እሴት ታክስ የተጣለበትና በተግባርም እየተሰበሰበበት ያለ ቢሆንም በቀድሞው የገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ሚኒስትር⁴² በአሁኑ የገንዘብ ሚኒስትር⁴³ አዋጁ ላይካ በመመሪያ ከተጨማሪ እሴት ታክስ ነፃ ሊደረግ የሚችልበት የሕግ አግባብ መኖሩን ነው። እዚህ ላይ ሌሎች ሊነሱ የሚችሉ ጥያቄዎች የገንዘብ ሚኒስትር የሕግ አገልግሎትን በዜሮ ምጣኔ ውስጥ ማስገባት አልያም የተቀነሰ የታክስ ምጣኔ መጣል ይችላል ወይ? የሚሉት ናቸው። የመጀመሪያውን ጥያቄ በተመለከተ የውክልና ስልጣኑ በግልጽ ያላካተተው ከመሆኑ በተጨማሪ ከተሰጠው ከታክስ ነፃ የማድረግ ስልጣን አልፎ የግብዓት ታክስን ተመላሽ የማድረግ ውጤት ስለሚኖረው የሕግ አገልግሎትን በመመሪያ ዜሮ ምጣኔ ውስጥ የምናስገባበት የሕግ ማሕቀፍ አለመኖሩን መረዳት አያዳግትም።⁴⁴

38 ደረጃ መኮንን (በኢ.ፌ.ዴ.ሪ. ገቢዎችና ጉምሩክ ባለስልጣን የታክስ ስርዓት ማጣጣምና ድጋፍ ዳይሬክቶሬት ዳይሬክተር) በፌዴራል መንግስት ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰብ የተጨማሪ እሴት ታክስን በተመለከተ የተደረገ ቃለመጠይቅ፣ ሐምሌ 5 ቀን 2011 ዓ.ም

39 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ. የተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 18 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 2(16)

40 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ የፌዴራል ፍርድቤቶች ጠበቆች ፈቃድ አሰጣጥና ምዝገባ አዋጅ ቁጥር 199/1992፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 1992 ዓ.ም.፣ አንቀጽ 2(2) (ከዚህ በኋላ የኢ.ፌ.ዴ.ሪ የፌዴራል ፍርድቤቶች ጠበቆች ፈቃድ አሰጣጥና ምዝገባ አዋጅ)

41 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ. የተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 18 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 8(4)

42 ዝኪ ከማሁ

43 በኢ.ፌ.ዴ.ሪ. የስዕላዊ ለካላትን ስልጣንና ተግባር መወሰኛ አዋጅ ቁጥር 1097/2011፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 2011 ዓ.ም.፣ አንቀጽ 9(4) እና አንቀጽ 16

44 ከተጠቃሚው ጥቅም አንጻር ሲታይ ግን የሕግ አገልግሎት ከታክስ ነፃ ከሚደረግ ይልቅ ዜሮ ምጣኔ ቢሆን ይመረጣል።

በተጨማሪም የሕግ አገልግሎትን በዜሮ ምጣኔ ውስጥ ማካተት የሚኖረውን ጫና በተመለከተ ከዚህ በፊት የተሰጠውን ማብራሪያ መመልከት ተገቢ ነው። የሁለተኛውን ጥያቄ በተመለከተ የውክልና ስልጣኑ በግልጽ ያላካተተው ከመሆኑ ባሻገር የህዝብ ተወካዮች ምክርቤት ያልተከተለውን የተቀነሰ የተጨማሪ እሴት ታክስ ምጣኔ የመጣል ተሞክሮ በውክልና ለሕግ አገልግሎት ተግባራዊ ማድረግ የሚከብድ ነው።

1.1.2. በፌዴራል መንግስት ከሕግ አገልግሎት ስለሚሰበሰብ የተርን ኦቨር ታክስ

ዓመታዊ ሽያጫቸው ከአንድ ሚሊዮን ብር በላይ የሆኑ አቅራቢዎች ላይ የተጨማሪ እሴት ታክስ እየሰበሰቡ ዓመታዊ ሽያጫቸው ከአንድ ሚሊዮን ብር በታች የሆኑ አቅራቢዎችን ከታክስ ነፃ ማድረግ የንግድ ሚዛንን የሚያዛንፍና ኢፍትሐዊ በመሆኑ ዓመታዊ ሽያጫቸው ከአንድ ሚሊዮን ብር በታች የሆኑ አቅራቢዎች የሚያደርጓቸው አቅርቦቶች የተርን ኦቨር ታክስ ይሰበሰብባቸዋል።⁴⁵ በዚህም መሠረት በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገመንግስት የፌዴራል መንግስቱ የሽያጭ ታክስ ስልጣን ባገኘባቸው ግብይቶች ላይ የተርን ኦቨር ታክስ እየሰበሰበ ይገኛል።⁴⁶ ለዚህም ሕጋዊ መሠረቱ የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ ቁጥር 308/95⁴⁷ እና የተርን ኦቨር ታክስ ማሻሻያ አዋጅ ቁጥር 611/2001⁴⁸ ናቸው። በመሆኑም በተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ እንደተገለጸው በዚሁ አዋጅ አንቀጽ 7 ወይም አዋጁን መሠረት በማድረግ በወጣ መመሪያ ነፃ ካልተደረጉ በስተቀር ለተጨማሪ እሴት ታክስ ያልተመዘገቡ ሰዎች በአገር ውስጥ በሚያደርጓቸው አቅርቦቶች ላይ የተርን ኦቨር ታክስ ይከፈላል።⁴⁹ በአዋጁ በአንቀጽ 4 እንደተገለጸውም የተርን ኦቨር ታክስ መደበኛ ምጣኔ በሚከተለው መጠን ማለትም፤

- በማናቸውም በአገር ውስጥ በሚሸጡ ዕቃዎች ላይ 2%፤
- የሥራ ተቋራጮች፣ የዕህል ወፍጮቤቶች፣ የትራክተሮችና ኮምባይን ሀርቨስተሮች አገልግሎት 2%፤ እና
- በሌሎች አገልግሎቶች 10% እንዲሰበሰብ ያስገድዳል።

ከዚህም መረዳት የሚቻለው ከዕቃ የሚሰበሰበው የተርን ኦቨር ታክስ መደበኛ ምጣኔ አንድ ወጥ 2% መሆኑን ነው።⁵⁰ ይሁን እንጂ የአገልግሎት የተርን ኦቨር ታክስ መደበኛ ምጣኔ ከተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጁ በተለየ ሁለት የተለያዩ ምጣኔዎችን ማለትም 2% እና 10% ምጣኔዎች ዕውቅና አግኝተዋል።⁵¹ ይህም የሚያሳየው በተርን ኦቨር ታክስ ሕጉ የአገልግሎት አቅርቦቶች እንደአስፈላጊነታቸው በተለያዩ ምጣኔ እንዲስተናገዱ የተደረገውን ጥረት ነው። ነገርግን የሕግ አገልግሎት 2% የተርን ኦቨር ታክስ ከሚሰበሰብባቸው የአገልግሎት ዝርዝር ውስጥ ባለመካተቱ 10% የተርን ኦቨር ታክስ እንዲሰበሰብበት ሕግ ያስገድዳል።⁵² ሆኖም የሕግ አገልግሎትን አስፈላጊነት 2% የተርን ኦቨር ታክስ

45 የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 10ን ይመለከታል።
 46 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገመንግስት አዋጅ ቁጥር 1/1987፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 1987 ዓ.ም፣ አንቀጽ 96 (ከዚህ በኋላ የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ-መንግስት) በዚህ ድንጋጌ መሠረት በፌዴራል መንግስት ባለቤትነት ሥር በሆኑ የልማት ድርጅቶች ላይ የሽያጭ ታክስ የመሰብሰብ ስልጣን የፌዴራል መንግስቱ በመሆኑ የልማት ድርጅቶቹ በሚያቀርቧቸው ዕቃዎችና አገልግሎቶች ላይ የተርን ኦቨር ታክስ የመሰብሰብ ስልጣን የፌዴራል መንግስቱ ይሆናል ማለት ነው።
 47 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 10 እንደተገለጸው
 48 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ የተርን ኦቨር ታክስ /ማሻሻያ/ አዋጅ ቁጥር 611/2001፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 2001 ዓ.ም
 49 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 10 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 3
 50 ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 4(1)
 51 ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 4(2) እና (3) እንደየቅደምተከተላቸው ይመለከታል።
 52 ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 4(2)

ከሚሰበሰብባቸው የአገልግሎት ዝርዝር ማለትም የሥራ ተቋራጮች፣ የእህል ወፍጮቤቶች፣ የትራክተሮችና ኮምፖዩተር ሀርደርዎች አገልግሎት አስፈላጊነት ጋር ማነፃፀር ተገቢ ነው። በሌላ በኩል ለ“አገልግሎት” የተሰጠውን ትርጉም ስንመለከት እንደተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጁ “አገልግሎት” ማለት የዕቃን ዝውውር የሚይጨምር በክፍያ የሚከናወን ማናቸውም ተግባር ነው⁵³ ሲል ሰፊ ትርጉም በመስጠት በፌዴራል ፍርድቤት ጠበቆች አዋጅ “የጠበቃ አገልግሎት” የተሰጠውን ፍቺ የሚያካትት ትርጉም ሰጥቶታል።⁵⁴ ሰለዚህ የፌዴራል መንግስቱ ዓመታዊ ገቢያቸው ከአንድ ሚሊዮን ብር በታች የሆኑ የፌዴራል ጠበቆች የሚሰጡት አገልግሎት ላይ የሕግ ስርዓትን ተክትሎ 10% የተርን ኦቨር ታክስ በመጣል በተግባርም እየሰበሰበ ይገኛል።⁵⁵

ከተርን ኦቨር ታክስ ነፃ የተደረጉ ግብይቶችን በተመለከተ በዚህ አዋጅ አንቀጽ 7(1) በግልፅ የተዘረዘሩ ሲሆን ከተጨማሪ እሴት ታክስ ነፃ ከተደረጉ ግብይቶች ጋር ምንም አይነት ልዩነት የሌለ በመሆኑ ከተጨማሪ እሴት ታክስ ነፃ ስለተደረጉ ግብይቶች የተሰጠውን ማብራሪያ መመልከት በቂ ነው። በዚህ አንቀጽ የተዘረዘሩት ከታክስ ነፃ የመሆን መብቶች አፈፃፀም በገቢዎች ሚኒስትር በሚወጣ መመሪያ እንዲወሰን የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ ይደነግጋል።⁵⁶ በተጨማሪም እንደተጨማሪ እሴት ታክስ ሁሉ የገንዘብ ሚኒስትር በሚያወጣው መመሪያ ሌሎች ግብይቶችን ከተርን ኦቨር ታክስ ነፃ ሊያደርግ እንደሚችል ተደንግጓል።⁵⁷ እዚህ ላይ ሊነሳ የሚችለው ጥያቄ የገንዘብ ሚኒስትር የሕግ አገልግሎት ላይ የተቀነሰ የታክስ ምጣኔ ማለትም 2% መጣል ይችላል ወይ የሚለው ነው። ይህን በተመለከተ ሚኒስትሩ የተሰጠው የውክልና ስልጣን ስለሆነ በግልጽ የተሰጠውን ከተርን ኦቨር ታክስ ነፃ የማድረግ የውክልና ስልጣን ብቻ ነው መተግበር ያለበት የሚል ሙግት ሊነሳ ይችላል። ይሁን እንጂ ሙሉ ለሙሉ ከተርን ኦቨር ታክስ ነፃ ለማድረግ የውክልና ስልጣን ከተሰጠው በይበልጥ አመክንዮ ትርጉም የሕግ አገልግሎት ላይ የሚሰበሰበውን የተቀነሰ ምጣኔ ማለትም 2% የተርን ኦቨር ታክስ ለማድረግ የሚከብድ አይሆንም። ሆኖም ይህን ውዝግብ ለመፍታት ያስችል ዘንድ ውክልናው በግልጽ ተሰጥቶ ቢሆን መልካም ነበር። ስለዚህ ከሕግ አገልግሎት ላይ የሚሰበሰበውን የተርን ኦቨር ታክስ ቀሪ ለማድረግም ሆነ ለመቀነስ የግድ አዋጁን ማሻሻል አይጠይቅም። ሌላው በተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ የዜር ምጣኔ ታክስ አይታወቅም።⁵⁸

1.2. በክልል መንግስታት ከሕግ አገልግሎት ስለሚሰበሰብ የሽያጭ ታክስና ሕጋዊ መሠረትን የሚመለከቱ ውዝግቦች

በዚህ ክፍል የኦሮሚያ ክልል፣ የደቡብ ብሔር ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ክልል፣ የትግራይና የአማራ ብሔራዊ ክልል የሽያጭ ታክስ ተሞክሮ እንደየቅደምተከተላቸው ይዳሰሳል። በኢትዮጵያ የታክስ አስተዳደር ውስጥ የተጨማሪ እሴት ታክስ የመሰብሰብ ስልጣን ለፌዴራል መንግስት ብቻ የተሰጠ ስልጣን በመሆኑ የክልል መንግስታት በስልጣናቸው

53 ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 2(9)
54 የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 40ን ይመለከታል።
55 ደረጃ መኮንን፣ በኢ.ፌ.ዴ.ሪ. ገቢዎችና ጉምሩክ ባለስልጣን የታክስ ስርዓት ማጣጣምና ድጋፍ ዳይሬክቶሬት ዳይሬክተር፣ በፌዴራል መንግስት ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰብ የተርን ኦቨር ታክስን በተመለከተ የተደረገ ቃለመጠይቅ፣ ሐምሌ 5 ቀን 2011 ዓ.ም
56 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ.የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 10 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 7(3)
57 ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 7(2)
58 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ.የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 10 እንደተገለጸው

የሚሰበሰቡት የሽያጭ ታክስ የተርን ኦቨር ታክስ ብቻ ነው።⁵⁹ በመሆኑም በአራቱም ክልሎች ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰበው የተርን ኦቨር ታክስ ይጠናል። ሌሎች ክልሎች ካለው የጊዜ ጥበት እና የክልሎቹ ሕጎች ተደራሽ አለመሆናቸው በጥናቱ እንዳይሸፈኑ ምክንያት ሆኗል። ይሁን እንጂ ከአራቱ ክልሎች የተርን ኦቨር ታክስ አስተዳደርና ክልሎች ካላቸው የሕግ ተሞክሮ አንፃር በጥናቱ ያልተሸፈኑት ክልሎች ላይ የተለየ ነገር ይኖራል ተብሎ አይታሰብም።⁶⁰ ለዚህም ሌላኛው ማጠናከሪያ በአገሪቱ የተጣጣመ (Harmonized) የታክስ አስተዳደር ለመዘርጋት ያስችል ዘንድ በኢትዮጵያ ገቢዎችና ጉምሩክ ባለስልጣን መዋቅር ውስጥ በሚገኘው የታክስ ስርዓት ማጣጣምና ድጋፍ ዳይሬክቶሬት ጥረት እየተደረገ ነው።⁶¹

1.2.1. በኦሮሚያ ክልላዊ መንግስት ከሕግ አገልግሎት ስለሚሰበሰብ የተርን ኦቨር ታክስ

በኦሮሚያ ክልል ዓመታዊ ሽያጫቸው ከአንድ ሚሊዮን ብር በታች የሆኑ ግለሰብ አቅራቢዎች ላይ የተርን ኦቨር ታክስ የሚሰበሰብ ሲሆን ሕጋዊ መሠረቱም በክልሉ መንግስት ምክርቤት ጠባቂነት የወጣው የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ⁶² እና ማሻሻያው⁶³ ናቸው። አዋጁ በይዘትም ሆነ በቅርጽ ከፌዴራሉ የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ መሠረታዊ ልዩነት የሌለው ሲሆን፤

- ማናቸውም በአገር ውስጥ የሚሸጡ ዕቃዎች ላይ 2%፤
- በስራ ተቋራጮች፣ የዕህል ወፍጮ ቤቶች፣ የትራክተሮችና ኮምባይን ሀርሽስተሮች አገልግሎቶች 2%፤ እና
- ሌሎች አገልግሎቶች 10% የተርን ኦቨር ታክስ ይሰበሰብባቸዋል።⁶⁴

ለ“አገልግሎት” የተሰጠውን ትርጉም ስንመለከትም እንደ ፌዴራሉ ሁሉ “አገልግሎት” ማለት ‘የዕቃን ዝውውር የማይጨምር በክፍያ የሚከናወን ማናቸውም ተግባር ነው’⁶⁵ የሚል ሰፊ ትርጉም ነው። በአጠቃላይ በክልሉ ያለውን የሕግ ስርዓት በተከተለ መልኩ የሕግ አገልግሎት በመደበኛ የአገልግሎት ተርን ኦቨር ታክስ ምጣኔ 10% የተርን ኦቨር ታክስ ይሰበሰብበታል ማለት ነው።⁶⁶ በተግባር ላይ ያለው የታክስ አስተዳደር ሂደትም የሚያሳየው ይህንን ነው።⁶⁷

59 የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 17ን ይመለከታል።
 60 ከደረሰኝ ጥጋቤ (በሕግ ትምህርትቤት የፌዴራሊዝም መምህርና በኢትዮጵያ ፌዴራሊዝም ላይ ምርምሮችን ያደረጉ) ጋር በፌዴራልና ክልል መንግስታት መካከል ስላለው የሕግ ስርዓት ተመሳሳይነትና ልዩነት ላይ የተደረገ ቃለመጠይቅ፣ ሰኔ 28 ቀን 2011 ዓ.ም
 61 ከደረሰኝ መኮንን (በኢ.ፌ.ዴ.ሪ. ገቢዎችና ጉምሩ ባለስልጣን የታክስ ስርዓት ማጣጣምና ድጋፍ ዳይሬክቶሬት ዳይሬክተር) ጋር በፌዴራልና ክልል መንግስታት መካከል ስላለው የታክስ ስርዓት ተመሳሳይነትና ልዩነት ላይ የተደረገ ቃለመጠይቅ፣ ሐምሌ 5 ቀን 2011 ዓ.ም፤
 62 የኦሮሚያ ክልላዊ መንግስት የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ ቁጥር 75/1995፣ መገለጥ ኦሮሚያ፣ 1995 ዓ.ም.፣ (ከዚህ በኋላ የኦሮሚያ ክልላዊ መንግስት የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ)
 63 የኦሮሚያ ክልላዊ መንግስት የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ ቁጥር 75/1995ን ለማሻሻል የወጣ አዋጅ ቁጥር 135/2000፣ መገለጥ ኦሮሚያ፣ 2000 ዓ.ም
 64 የኦሮሚያ ክልላዊ መንግስት የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 62 አንደተገለጸው፣ አንቀጽ 4
 65 ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 2(9)
 66 ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 4
 67 ከተማስ ተክሌ ገመዳ (በኦሮሚያ ክልላዊ መንግስት ገቢዎች ባለስልጣን የታክስ አሰባሰብና ክትትል ዳይሬክቶሬት ዳይሬክተር) ጋር በኦሮሚያ ክልላዊ መንግስት ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰብ የተርን ኦቨር ታክስን በተመለከተ የተደረገ ቃለመጠይቅ፣ ሐምሌ 4 ቀን 2011 ዓ.ም።

በተጨማሪም በዚህ ክልል ከተርን ኦቨር ታክስ ነፃ የተደረጉ ግብይቶች በፌዴራል የተርን ኦቨር ታክስና የተጨማሪ እሴት ታክስ ነፃ ከተባሉ ግብይቶች ጋር ፍፁም ተመሳሳይ በመሆናቸው መድገም አስፈላጊ አይደለም።⁶⁸ በሌላ መልኩ ደግሞ የክልሉ መስተዳደር ምክርቤት በሚያወጣው መመሪያ በሌሎች ዕቃዎችና አገልግሎቶች ላይ የሚሰጠው የተርን ኦቨር ታክስ ቀሪ እንዲሆን ሊፈቅድ ይችላል።⁶⁹ ከዚህም መረዳት የሚቻለው የሕግ አገልግሎት ምንም እንኳን በክልሉ የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ ነፃ ያልተደረገ ቢሆንም የክልል መስተዳደር ምክርቤት በሚያወጣው መመሪያ ቀሪ ሊያደርገው ወይም ወደ 2% ዝቅ⁷⁰ ሊያደርገው እንደሚችል ነው። በተጨማሪም በዚህ አዋጅ እንደተገለጸው በሕጉ የተዘረዘሩት ከተርን ኦቨር ታክስ ነፃ የመሆን መብቶች አፈፃፀም የኦሮሚያ የገንዘብና ልማት ቢሮ በሚያወጣው መመሪያ ይወሰናል።⁷¹

1.2.2. በደቡብ ብሔር ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ክልል ከጥብቅና ስለሚሰጠው የተርን ኦቨር ታክስ

በዚህ ክልል የተርን ኦቨር ታክስ አስተዳደር በክልሉ የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ ቁጥር 57/95⁷² እና በክልሉ የተርን ኦቨር ታክስ ማሻሻያ አዋጅ ቁጥር 134/05⁷³ የሚከናወን ሲሆን እንደኦሮሚያ ክልል የተርን ኦቨር ታክስ አስተዳደር ሁሉ የፌዴራሉን የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ ቁጥር 308/95 በቀጥታ በመውሰዱ ተመሳሳይ የሆነ መደበኛ ምጣኔና ከታክስ ነፃ አሰራር ስለሚከተል መድገም አስፈላጊ አይደለም።⁷⁴ ይህ በእንዲህ እንዳለ የክልሉ የተርን ኦቨር ታክስ መደበኛ ምጣኔ በአዋጅ ቁጥር 57/95 አንቀጽ 4 ላይ የተመለከተ ሲሆን አንቀጽ 7 (1) ከተርን ኦቨር ታክስ ነፃ የተደረጉ ግብይቶችን ይዘረዝራል። በተጨማሪም ለአገልግሎት የተሰጠው ትርጉም ከዚህ በፊት እንዳየናቸው ሁሉ ሰፊና የሕግ አገልግሎትንም የሚጨምር ሆኖ እናገኘዋለን።⁷⁵ በመሆኑም የሕግ አገልግሎት በመደበኛ የአገልግሎት ተርን ኦቨር ታክስ

68 የኦሮሚያ ክልላዊ መንግስት የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 62 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 7(1) ላይ የተዘረዘሩትን ከኢ.ፌ.ዴ.ሪ.የተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 18 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 8(2)፣ ከኢ.ፌ.ዴ.ሪ. የተጨማሪ እሴት ታክስ ደንብ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 19 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 19-33 እንዲሁም ከኢ.ፌ.ዴ.ሪ.የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 10 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 7(1) ከተዘረዘሩት ጋር ማነፃፀር ይቻላል።

69 የኦሮሚያ ክልላዊ መንግስት የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 62 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 7(2)

70 የፌዴራል የተርን ኦቨር ታክስ አስተዳደርን በተመለከተ የተደረገውን ማብራሪያ ይመለከቷል።

71 የኦሮሚያ ክልላዊ መንግስት የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 62 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 7(3)

72 የደቡብ ብሔሮች ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ክልላዊ መንግስት የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ ቁጥር 57/1995፣ ደቡብ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 1995ዓ.ም.፣ (ከዚህ በኋላ የደቡብ ብሔሮች ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ክልላዊ መንግስት የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ)

73 የደቡብ ብሔሮች ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ክልላዊ መንግስት የተርን ኦቨር ታክስ ማሻሻያ አዋጅ ቁጥር 135/2003፣ ደቡብ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 2003ዓ.ም.

74 የደቡብ ብሔሮች ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ክልላዊ መንግስት የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 72 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 4 እና 7ን ከኢ.ፌ.ዴ.ሪ.የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 10 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 4 እና 7 ጋር ማነፃፀር ይቻላል። እዚህ ላይ የሁለቱ ሕጎች መመሳሰል የይዘት ብቻ ሳይሆን የቅርፅም መሆኑ ከተጠቀሱት የድንጋጌ ቁጥር ተመሳሳይነት መገንዘብ ይቻላል።

75 የደቡብ ብሔሮች ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ክልላዊ መንግስት የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 72 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 2(7) እዚህ ላይ ይህ አዋጅ አገልግሎትን ትርጉም ሳይሰጠው ነው ያለፈው። ይሁን እንጂ በዚህ አዋጅ ትርጉም ያልተሰጣቸው ቃላትና ሐረጎች በተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጅ ውስጥ የተሰጣቸውን ትርጉም እንዲይዙ ይጠይቃል።

ምጣኔ 10% ይሰበሰብታል ማለት ነው።⁷⁶ በክልሉ በተግባር ያለው የታክስ አስተዳደር ሂደትም የሚጠቁመው ይህንኑ ነው።⁷⁷

ከታክስ ነፃ የመሆን መብቶች አፈፃፀም የክልሉ የገቢዎች ቢሮ በሚያወጣው መመሪያ የሚወሰን ሲሆን ሌሎች አቅርቦቶችን ከታክስ ነፃ የማለት ስልጣን ደግሞ ለፌዴራሉ የገንዘብ ሚኒስትርና ለክልሉ ፋይናንስና ኢኮኖሚ ልማት ማስተባባሪያ ቢሮ ኃላፊ ተሰጥቷል።⁷⁸ ከዚህም መገንዘብ የሚቻለው ከአሮሚያ ክልል በተለየ በክልሉ ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰበውን የተርን አሸር ታክስ ያለው አዋጅ ሳይሻሻል በሁለት ዓይነት አስተዳደራዊ ውሳኔዎች ቀሪ ወይም ዝቅ ማድረግ እንደሚቻል ነው። የመጀመሪያው የክልሉ ፋይናንስና ኢኮኖሚ ልማት ማስተባባሪያ ቢሮ ኃላፊ በሚያወጣው መመሪያ ሲሆን ሌላኛው ደግሞ የፌዴራሉ የገንዘብ ሚኒስትር በሚያወጣው መመሪያ ነው።⁷⁹ ነገርግን ሁለቱ አስፈፃሚዎች ከሕግ አገልግሎት በሚሰበሰበው የተርን አሸር ታክስ ላይ የሚጋጭ መመሪያ ቢያወጡስ? ለምሳሌ አንደኛው ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰበውን የተርን አሸር ታክስ ቀሪ የሚያደርግ መመሪያ ሲያወጣ ሌላኛው ደግሞ የተቀነሰ⁸⁰ ማለትም 2% እንዲከፈልበት የሚያደርግ መመሪያ ቢያወጣበት የሚል ነው። በርግጥ በኋላ የወጣው መመሪያ ቀድሞ የወጣውን መመሪያ እንደሻረው መቁጠር ይቻል ይሆናል። መመሪያዎቹ በተለያዩ ተቋማት መውጣቸው ችግሩን ይበልጥ ስለሚያጎላው ክፍተቱን አስቀድሞ መድፈን አስፈላጊ ነው።

1.2.3. በትግራይ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ከሕግ አገልግሎት ስለሚሰበሰብ የተርን አሸር ታክስ

በትግራይ ክልል የተርን አሸር ታክስ አስተዳደር ተገዥ የሚሆነው በክልሉ የተርን አሸር ታክስ አዋጅ ቁጥር 72 /96⁸¹ እና በተርን አሸር ታክስ ማሻሻያ አዋጅ ቁጥር 182/02⁸² ነው። ክልሉ የራሱ የተርን አሸር ታክስ አስተዳደር ከመቅርፅ ይልቅ በክልሉ የተርን አሸር ታክስ አዋጅ አንቀፅ 3 ከተደረጉ ሦስት ለውጦች⁸³ ውጭ የፌዴራል የተርን አሸር ታክስ አዋጅ ቁጥር 308/95ን ሙሉ በሙሉ በክልሉ ተፈፃሚ አድርጓል።⁸⁴ ይህም ማለት በፌዴራል የተርን አሸር ታክስ አዋጅ ከታክስ ነፃ የተባሉ ግብይቶች በትግራይም ከተርን አሸር ታክስ ነፃ ይሆናሉ ማለት ሲሆን የሕግ አገልግሎትም በመደበኛ የአገልግሎት የተርን

76 ዝኒ ኮማግ፣ አንቀጽ 4(2)
77 ከሁኛው ማሞ (በደቡብ ብሔሮች ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ክልል ገቢዎች ባለስልጣን የደምበኞች አገልግሎት፣ የታክስ አወሳሰንና ተመሳሽ ዳይሬክቶሬት ዳይሬክተር) ጋር በደቡብ ክልል ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰብ የተርን አሸር ታክስ ላይ የተደረገ ቃለመጠይቅ፣ ሐምሌ 3፣ 2011 ዓ.ም
78 የደቡብ ብሔሮች ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ክልላዊ መንግስት የተርን አሸር ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 72 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 7 ንዑስ አንቀጽ 3 እና ንዑስ አንቀጽ 2ን በቅደም ተከተል ይመለከታል።
79 ዝኒ ኮማግ፣ ይህም ክልሉ ታክስ በአገርአቀፍ ደረጃ አንድ የኢኮኖሚ ማህበረሰብ በመገንባት ረገድ የሚኖረውን ሚና በመገንዘብ የተጣጣመ የታክስ ስርዓት ለመዘርጋት አርዳያ መሆኑን ያሳየበት ነው።
80 የገንዘብ ሚኒስትር ከሕግ አገልግሎት ላይ የተቀነሰ የተርን አሸር ታክስ ምጣኔ መጣል ይችላል ወይ በሚል የተደረገውን ማብራሪያ ይመለከታል።
81 የትግራይ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የተርን አሸር ታክስ አዋጅ ቁጥር 72/1996፣ ነጋሪት ጋዜጣ ትግራይ፣ 1996ዓ.ም.፣ (ከዚህ በኋላ የትግራይ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የተርን አሸር ታክስ አዋጅ)
82 የትግራይ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የተርን አሸር ታክስ ማሻሻያ አዋጅ ቁጥር 182/2002፣ ነጋሪት ጋዜጣ ትግራይ፣ 2002ዓ.ም.፣
83 የተደረጉት ለውጦችም 1ኛ የታክስ ባለስልጣን የሚለው በክልሉ የፋይናንስና ኢኮኖሚያዊ ልማት ቢሮ እንዲተካ፣ 2ኛ ሚኒስቴርና ሚኒስትር እንደ ቅደም ተከተላቸው በክልሉ የፋይናንስና ኢኮኖሚያዊ ልማት ቢሮና የቢሮው ኃላፊ እንዲለወጥ፣ እና 3ኛ በአዋጁ ከተርን አሸር ታክስ ነፃ ከተባሉ ግብይቶች ውጭ ያሉ አቅርቦቶች የሚሰበሰበው የተርን አሸር ታክስ በመመሪያ ቀሪ ስለሚሆንበት አግባብ ሲሆን ይህ ስልጣንም በውክልና ለክልሉ ፋይናንስና ኢኮኖሚያዊ ልማት ቢሮ ተሰጥቷል።
84 የትግራይ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የተርን አሸር ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 81 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 2

ኦቨር ታክስ ምጣኔ መሠረት 10% የተርን ኦቨር ታክስ ይሰበሰብበታል ማለት ነው።⁸⁵ በክልሉ በተጨማሪም ከሕግ አገልግሎት እየተሰበሰበ ያለው የተርን ኦቨር ታክስም በከፍተኛው የአገልግሎት ተርን ኦቨር ታክስ ምጣኔ ልክ 10% ነው።⁸⁶

በክልሉ የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ ከተደረጉት ለውጦች አንዱና መሠረታዊው በአዋጁ ከተርን ኦቨር ታክስ ነፃ ከተባሉ ግብይቶች ውጭ ያሉ አቅርቦቶች የሚሰበሰቡ የተርን ኦቨር ታክስ በመመሪያ ቀሪ ስለሚሆንበት አግባብ ሲሆን ይህ ስልጣንም በውክልና ለክልሉ ፋይናንስና ኢኮኖሚያዊ ልማት ቢሮ ብቻ ተሰጥቶታል።⁸⁷ ክልሉ የፌዴራሉን የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ እንዳለ ቢቀበለውም ከደቡብ ክልል በተለየ መልኩ የፌዴራሉ የገንዘብ ሚኒስትር በሚያወጣው መመሪያ የሚደረጉ ለውጦችን ግን መቀበል አልፏቸውም።⁸⁸ ለውጡ በአዋጅ የተደረገ ቢሆንም የሚለው ሌላ መልስ የሚሻ ጥያቄ ነው። ይህም ማለት የፌዴራሉ የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ ቢሻሻል በክልሉ የተርን ኦቨር ታክስ አስተዳደር ላይ ውጤቱ ምንድን ነው? የሚል ነው። ይህን በተመለከተ አዋጁ በዝምታ ያለፈው ስለሆነ ለተርን ስልጣንም ተጋላጭ ነው። ስለዚህ ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰበው የተርን ኦቨር ታክስን በተመለከተ በፌዴራል መንግስቱ በአዋጅም ሆነ በመመሪያ የሚደረጉ ለውጦችና ማሻሻያዎች በትግራይ ክልል ተፈፃሚ አይሆኑም ማለት ሚዛን የሚደፋ ነው።

1.2.4. በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ከሕግ አገልግሎት ስለሚሰበሰብ የተርን ኦቨር ታክስ

በአብዛኛው የተርን ኦቨር ታክስ ተገኝቶ የሚሆነው በዋናነት በክልሉ የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ ቁጥር 83/95⁸⁹ ሲሆን በማሻሻያ አዋጅ ቁጥር 191/03⁹⁰ እና 212/06⁹¹ ማሻሻያዎች ተደርገውበታል። በፌዴራልና በሌሎች ክልሎች ከተርን ኦቨር ታክስ ነፃ የተደረጉት የዕቃና አገልግሎት አቅርቦቶች ሁሉም በአማራ ክልል ከተርን ኦቨር ታክስ ነፃ ከመባላቸው በተጨማሪ በገጠር ሴቶች ላይ የሚኖረውን የሥራ ጫና ለመቀነስ ሲባል በፌዴራልና በሦስቱ ክልሎች 2% የተርን ኦቨር ታክስ የሚሰበሰብበት የእህል ወፍጮቹን አገልግሎት ከተርን ኦቨር ታክስ ነፃ ተደርጓል።⁹² በዚህም ክልሉ አስፈላጊ ነው ብሎ ያመነበትን የእህል ወፍጮቹን አገልግሎት ከፌዴራሉና ከሌሎች ክልሎች አካሄድ ተለይቶ ከተርን ኦቨር ታክስ ነፃ በማድረግ ምሳሌ መሆን ችሏል። የሕግ አገልግሎትን በተመለከተ ግን ከሌሎች ስርዓቶች መለየት አልፏቸውም አልፏቸውም አላሰበበትም። ይሁን እንጂ ከሌሎች የመለየት ተሞክሮ ያለው ክልል በመሆኑ የሕግ አገልግሎትን አስፈላጊነት ለክልሉ ሕግ አውጭ ወይም ገንዘብና

85 በፌዴራል መንግስቱ ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰብ የተርን ኦቨር ታክስን በተመለከተ የተደረገውን ማሳራቻ ይመለከታል።
86 ከመብርሃቱ ልጅ ካሳ (በትግራይ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ገቢዎች ባለስልጣን ሲኒየር ታክስ ኦዲተር) ጋር በትግራይ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰብ የተርን ኦቨር ታክስን በተመለከተ የተደረገ ቃለመጠይቅ፣ ሐምሌ 1 ቀን 2011 ዓ.ም
87 የትግራይ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 81 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 3(1)ሐ
88 ምክንያቱም የደቡብ ብሔሮች ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ክልላዊ መንግስት የተርን ኦቨር ታክስ አስተዳደር እንዳደረገው በፌዴራሉ የገንዘብ ሚኒስትር የሚደረጉ ለውጦች በክልሉ ተፈፃሚ እንዲሆኑ አላደረገም።
89 የአብዛኛው የተርን ኦቨር ታክስ ማስከፊያ አዋጅ ቁጥር 83/1995፣ ዝክረ ሕግ፣ 1995 ዓ.ም፣ (ከዚህ በጋላ የአብዛኛው የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ)
90 የአብዛኛው የተርን ኦቨር ታክስ ማስከፊያ አዋጅ ማሻሻያ አዋጅ ቁጥር 191/2003፣ ዝክረ ሕግ፣ 2003 ዓ.ም
91 የአብዛኛው የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ እንደገና ማሻሻያ አዋጅ ቁጥር 212/2006፣ ዝክረ ሕግ፣ 2006 ዓ.ም
92 የአብዛኛው የተርን ኦቨር ታክስ ማስከፊያ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 89 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 7(1)ሐ፣ በተጨማሪም በክፍል 3 የኮርሲካ ደሴት ከማዕከላዊ መንግስት በማፈንገጥ በተመረጡ አቅርቦቶች ላይ የተቀነሰ የተጨማሪ እሴት ታክስ የባለችበትን ተሞክሮ ይመለከታል።

ኢኮኖሚ ልማት ቢሮ ኃላፊ ማስረዳት እስከተቻለ ድረስ ከሌሎች በተሻለ ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰብ የተርን ኦቨር ታክስን ቀሪ ማድረግ አልያም ወደ 2% መቀነስ ይቻላል። በተጨማሪም የክልሉ ገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ቢሮ ኃላፊ በሚያወጣው መመሪያ በሌሎች ዕቃዎችና አገልግሎቶች ላይ የሚከፈለው ታክስ ቀሪ እንዲሆን ሊፈቀድ እንደሚችል እየገለጸ ከታክስ ነፃ የመሆን መብቶች አፈፃፀም ደግሞ ቢሮው በሚያወጣው መመሪያ እንደሚወሰን ያሳያል።⁹³ በአጠቃላይ የክልሉ የተርን ኦቨር ታክስ አስተዳደር እንደፌዴራልና ሌሎች ክልሎች ሁሉ የሕግ አገልግሎትን በመደበኛ የአገልግሎት ምጣኔ 10% የተርን ኦቨር ታክስ ይሰበስብበታል።⁹⁴ በተግባር ያለውም የሚያሳየው ይህንኑ እንደሆነ ተረጋግጧል።⁹⁵ ሆኖም ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰበውን የተርን ኦቨር ታክስ በተመለከተ አዋጁ ሳይሻሻል የክልሉ ገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ቢሮ ኃላፊ በሚያወጣው መመሪያ ቀሪ ሊያደርገው አልያም ቀንሶ 2% ሊያደርገው⁹⁶ የሚችለበት የሕግ አግባብ መኖሩን መገንዘብ ያስፈልጋል።⁹⁷

2. ከሕግ አገልግሎት ላይ የሚሰበሰብ የተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ ሕገመንግስታዊ መሠረት

በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገመንግስት መሠረት የክልል መስተዳደሮች በክልሉ ውስጥ በሚገኙ ግለሰብ ነጋዴዎች ላይ የሽያጭ ታክስ የመጣልና የመሰብሰብ ሥልጣን ተሰጥቷቸዋል።⁹⁸ እዚህ ላይ ግለሰብ ነጋዴዎች የሚለው ቃል በጠባቡ ሳይሆን በልዩ ድንጋጌ የሚተዳደሩ ዘርፎችን ጨምሮ በሰፊው መተርጎም ይኖርበታል።⁹⁹ በተጨማሪም በተሻሻለው የአብዛመ ሕገመንግስት የክልሉ መንግስት ለክልሉ በተወሰኑ የገቢ ምንጮች ላይ ግብርና ታክስ የመጣልና የመሰብሰብ ስልጣን እንዳለው ያሳያል።¹⁰⁰ ተመሳሳይ ድንጋጌም የኦሮሚያ ክልል፣¹⁰¹ የደቡብ ብሔር ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ክልል፣¹⁰² እና የትግራይ ብሔራዊ ክልል¹⁰³ በሕገመንግስታቸው አካተዋል። ከዚህ የምንገዳው የክልል መንግስታት ከሕግ አገልግሎት የሽያጭ ታክስ (የተርን ኦቨር ታክስ) የመጣልና የመሰብሰብ ሕገመንግስታዊ ስልጣን ያላቸው መሆኑን ነው።

ከዚህ በፊት እንደተገለጸው የፌዴራል መንግስቱ ዓመታዊ ሽያጫቸው ከአንድ ሚሊየን ብር በላይ ባላቸው ጠበቆች የሚሰጡ የሕግ አገልግሎቶች ላይ 15% የተጨማሪ እሴት ታክስ ይሰበስባል። ለዚህም እንደሕገመንግስታዊ መሠረትነት የሚጠቀሰው በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገመንግስት

93 ዝኒ ኮማው፣ ንዑስ አንቀጽ 2 እና 3
 94 ዝኒ ኮማው፣ ንዑስ አንቀጽ 4(2)
 95 ክጊታቸው መስፍን (በአብዛመ ገቢዎች ባለስልጣን የገቢ አሰባሰብና ክትትል ባለሙያ) ጋር በአብዛመ ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰብ የተርን ኦቨር ታክስን በተመለከተ የተደረገ ቃለመጠይቅ፣ ሐምሌ 1 ቀን 2011 ዓ.ም፣ ከስንታየሁ ታደላ (በአብዛመ ገቢዎች ባለስልጣን የተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ ገቢ አሰባሰብና ክትትል ባለሙያ) ጋር በአብዛመ ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰብ የተርን ኦቨር ታክስን በተመለከተ የተደረገ ቃለመጠይቅ፣ ሐምሌ 1 ቀን 2011 ዓ.ም
 96 የፌዴራል የተርን ኦቨር ታክስ አስተዳደርን በተመለከተ የተሰጠውን ማብራሪያ ይመለከታል።
 97 የአብዛመ የተርን ኦቨር ታክስ ለማስከፈል የወጣ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 89 አንደተገለጸው፣ አንቀጽ 7(2)
 98 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገመንግስት፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 46 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 97(4)
 99 በክፍል አራት ለሕግ አገልግሎት ራሱን የቻለ የሕግ ሥርዓት ያስፈለገበትን ዓላማ በተመለከተ የተደረገውን ማብራሪያ ይመለከታል።
 100 የተሻሻለው የአብዛመ ሕገመንግስት ማዕደላዊ አዋጅ ቁጥር 59/1994፣ ዝክረ ሕግ፣ 1994ዓ.ም፣ አንቀጽ 47 (2.8)
 101 የተሻሻለው የኦሮሚያ ክልል ሕገመንግስት ማዕደላዊ አዋጅ ቁ. 46/1994፣ መገለጥ ኦሮሚያ፣ 1994 ዓ.ም፣ አንቀጽ 47(2) ሸ
 102 የደቡብ ብሔሮች ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ክልል ሕገመንግስት ማዕደላዊ አዋጅ ቁጥር/1/1987፣ ደቡብ ነጋራት ጋዜጣ፣ 1987ዓ.ም፣ አንቀጽ 47(2)ሠ
 103 የትግራይ ብሔራዊ ክልል ሕገመንግስት ማዕደላዊ አዋጅ ቁጥር 1/1987ዓ.ም፣ ነጋራት ጋዜጣ ትግራይ፣ 1987ዓ.ም፣ አንቀጽ 47(2) 2.5

አንቀጽ 99 መሠረት በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤትና በፌዴሬሽን ምክርቤት ጣምራጉባዔ የተጨማሪ እሴት ታክስ ተለይቶ ያልተሰጠ የታክስ ሥልጣን ስለሆነ በፌዴራል መንግስቱ እንዲጣልና እንዲሰጠው በመወሰኑ ነው።¹⁰⁴ የጣምራጉባዔው ውሳኔን ሕገመንግስታዊነት በተመለከተ በሌሎች ጥናቶች በበቂ ሁኔታ የተሸፈነ ነው።¹⁰⁵ የዚህ ጥናት ዓብይ ዓላማም ከሕግ አገልግሎት የሚሰጠው የተጨማሪ እሴት ታክስን ሕገ-መንግስታዊነት ማጥናት እንጅ በየትኛው የመንግስት ደረጃ ይጣል/ይሰጠው የሚለው ስላልሆነ ይህ ጉዳይ ለዚህ ጥናት ጭፍጫፊ ነው። በርግጥ አንድ ጠበቃ የፌዴራልና የክልል ወይም የሁለትና ከዚያ በላይ ክልሎች የጥበቅና ፈቃድ ሲኖረው የሽያጭ ታክስ በየትኛው መንግስት ይጣል/ይሰጠው፤ የሚለው ሌላ ራሱን የቻለ ሰፊ ጥናት የሚጠይቅ ጉዳይ ነው። በፌዴራል መንግስቱ ከሕግ አገልግሎት የሚሰጠው የተርን ኦቨር ታክስን በተመለከተም የፌዴራል ጥበቅና ፈቃድ በሰብና ዓመታዊ ሽያጫቸው ከአንድ ሚሊዮን ብር በታች በሆኑ አቅራቢዎች የሚደረጉ አቅርቦቶች ላይ የተርን ኦቨር ታክስ የመጣልና የመሰጠት ሕገ-መንግስታዊ ሥልጣን ይኖረዋል።¹⁰⁶

3. ስለሌሎች አገራት ተሞክሮ

በዚህ ክፍል የካናዳ፣ የህንድን፣ የፈረንሳይን፣ የኬንያንና የኡጋንዳን የሽያጭ ታክስ ልምድ ለመዳሰስ ተሞክሯል።¹⁰⁷ መደበኛ ምጣኔን በተመለከተ በህንድ የዕቃዎች አቅርቦት ላይ እንደሁኔታው 0.25%፣ 3%፣ 5%፣ 12%፣ 18% እና 28% የዕቃ ታክስ የሚሰጠው ሲሆን አገልግሎቶችም 5%፣ 12%፣ 18% እና 28% የአገልግሎት ታክስ ይሰጠዋቸዋል።¹⁰⁸ ከዚህም መረዳት የሚቻለው ህንድ እንደዕቃውና አገልግሎቱ አስፈላጊነት ከ0.25% እስከ 28% የተለያዩ (*graduated*) ምጣኔዎች መጠቀሟን እንደተሞክሮ መውሰድ ተገቢ ነው። በፈረንሳይ ደግሞ ከ20% መደበኛ የተጨማሪ እሴት ታክስ በተለየ መልኩ በመድሃኒት አቅርቦቶች ላይ 2.1%፣ በምግብነክ ሸቀጦች ላይ 5.5%፣ እንዲሁም በአኮምዴሽን ላይ 10% የተጨማሪ እሴት ታክስ የሚሰጠው ሲሆን የፈረንሳይ ግዛት በሆነችው የኮርሲካ (*Corsica*) ደሴት ደግሞ በተወሰኑ አቅርቦቶች ላይ የ0.9% እና የ13% የተጨማሪ እሴት ታክስ ይሰጠዋል።¹⁰⁹ እነዚህ ምጣኔዎችም በፈረንሳይ “የተቀነሱ ምጣኔዎች” በመባል ይታወቃሉ።¹¹⁰ በዚህም ፈረንሳይ የተቀነሱ የተጨማሪ እሴት ታክስ ምጣኔዎችን ዕውቅና በመስጠት ምሳሌ መሆን የቻለች ሲሆን የፈረንሳይ ግዛት የሆነችው የኮርሲካ ደሴት ደግሞ በተወሰኑ አቅርቦቶች ላይ ከማዕከላዊው መንግስት የተለየና የተቀነሱ የተጨማሪ እሴት

104 የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 9ን ይመለከታል።

105 Gizachew Silesh, VAT and the FDRE Constitution: Is VAT Really an Undesignated Tax?, *Supra* Note 17, p. 355-390

106 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ-መንግስት፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 46 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 96

107 ከኢትዮጵያ ጋር የሚቀራረብ የሽያጭ ታክስ ስርዓት አላቸው የሚባሉት ኡጋንዳና ኬንያ ከኢትዮጵያ ጋር ተመሳሳይ የሆነ የፖለቲካ፣ የኢኮኖሚና ማህበራዊ ሁኔታ እንዳላቸው መገንዘብ ተገቢ ነው። ካናዳ ህንድ የኮመን ህግ ስርዓት ተከታይ ቢሆንም እንደኢትዮጵያ ሁሉ የፌዴራል ስርዓት የሚከተሉ አገራት ሲሆኑ፣ ፈረንሳይም የሲቪል ሕግ ስርዓት የምትከተል አገር ከመሆኗ በተጨማሪ የተጨማሪ እሴት ታክስ በመጣል ግንባርቀደም ናት። ይህ በአንዲት አንዳል በዚህ ጥናት አዘጋጅ በጥናቱ ከተካተቱ አገራት በተጨማሪ የሌሎች በርካታ አገራት የሽያጭ ታክስ ስርዓትን ለመፈተሽ በምክርም የሕግ አገልግሎትን ከሽያጭ ታክስ ነፃ ያደረገ አገር ማግኘት አለመቻሉ ግንዛቤ ቢወሰድ መልካም ነው።

108 EYGM Limited, “Worldwide VAT, GST and Sales Tax Guide” *Supra* Note 13, p. 484 & 488

109 EYGM Limited, “Worldwide VAT, GST and Sales Tax Guide” *Supra* Note 13, p. 362 & 367

110 ዝኒ ከማሁ፣ የተቀነሱ ምጣኔዎች ማለት የተጨማሪ እሴት ታክስ የሚሰጠዋቸው የዕቃና የአገልግሎት አቅርቦት ሲሆኑ አቅርቦቶቹ የሚሰጠው የታክስ ምጣኔ ግን ከመደበኛው ምጣኔ በታች እንዲሆን ይጠበቃል።

ታክስ መጣልን አስተምራናለች። ይሁንና በኛ የፌዴራል ሥርዓት አወቃቀር ክልሎች በሕግ አገልግሎት ላይ የተቀነሰ የተጨማሪ እሴት ታክስ መጣል ይችላሉ ወይ? የሚለው ሰፊ ጥናት ይጠይቃል።

በሌላ በኩል በከዚህ አገራት የዜጎች ምጣኔ የዕቃና አገልግሎት አቅርቦቶች ይገኛሉ። በከፍተኛ ወደውጭ አገር የሚላኩ ዕቃዎችና አገልግሎቶች፣ መሠረታዊ የምግብ ሽቀሎች፣ አለማቀፋዊ ማንገሻዎች፣ የታዘዙ መድሃኒቶች፣ የህክምና መገልገያዎች የግብርናና የዓሳ ዕርባታ ግብዓቶችና ሌሎችም ተካተዋል።¹¹¹ በህንድ¹¹²፣ በኬንያ¹¹³ እና ኡጋንዳም¹¹⁴ መሠል አቅርቦቶች በዚህ ምጣኔ ይሰተናገዳሉ። በፈረንሳይ የዜጎች ምጣኔ ግብይት የሚባል ሕገስያሜ የለም። ይሁን እንጂ የተመረጡ የፋይናንስ ተግባሮችና ከአውሮፓ ህብረት ውጭ ወደአለ-አገራት የሚላኩ አቅርቦቶች ከተመላሽ ጋር ከተጨማሪ እሴት ታክስ ነፃ የተደረጉ በመሆናቸው በግብዓትነት የተከፈለ የተጨማሪ እሴት ታክስ ካለም ለመጨረሻ አቅራቢው ይመለሳል።¹¹⁵ ይሁን እንጂ በሁሉም አገራት የሕግ አገልግሎት በዜጎች ምጣኔ አቅርቦቶች ዝርዝር ውስጥ አይገኝም።¹¹⁶

ከታክስ ነፃ ግብይቶችን በተመለከተ በከፍተኛ¹¹⁷ የአገልግሎት መኖሪያዬት ሽያጮች፣ የፋይናንስ አገልግሎቶች፣ በግብረሰናይ ድርጅቶችና በመንግስት ተቋሞች የሚከውኑ አቅርቦቶች፣ የጤና አገልግሎቶች፣ ትምህርትና የመሳሰሉት አቅርቦቶች ከታክስ ነፃ ሲሆኑ በፈረንሳይም¹¹⁸ የመሬት ግብይቶች፣ የፋይናንስ ግብይቶች፣ ከተጠናቀቁ አምስት ዓመት የሆናቸው ህንፃዎች ላይ የሚደረጉ ግብይቶች፣ ትምህርት፣ ጤናና ደህንነትና ውርርዶች በዚህ ዝርዝር ውስጥ ይገኛሉ። በኡጋንዳና ኬንያ ደግሞ በዛ ያሉ ግብይቶች ከተጨማሪ እሴት ታክስ ነፃ የተደረጉ ሲሆን በኡጋንዳ የፋይናንስ አገልግሎቶች፣ ከጤና መድን ጋር የተያያዙ አገልግሎቶች፣ የትምህርት አገልግሎት፣ ሎቶሪና ውርርዶች፣ የቀብር አገልግሎቶች፣ የሕክምና ዕቃዎች፣ የህፃናት ንጽህና መጠበቂያ ጨርቆች (Diapers)፣ የሴቶች ንጽህና መጠበቂያና የፀሐይ ብርሃን ኃይል ዕቃዎች ምሳሌዎች ናቸው።¹¹⁹ በኬንያ ያልተቀነሰባቸው የግብርና ምርቶች፣ አውሮፕላኖች፣ የአቅጣጫ መፈለጊያ ኮምፓሶች፣ የተፈጥሮ ጋዝ፣ የፋይናንስ አገልግሎቶች፣ የህክምና አገልግሎቶችና ሌሎች ተመሳሳይ አቅርቦቶች ከተጨማሪ እሴት ታክስ ነፃ ሆነዋል።¹²⁰ ከዚህም መገንዘብ የሚቻለው እነኚህ አፍሪካዊያን ታዳጊ አገራት የህዝባቸውን የኑሮ ሁኔታና ፍላጎት ባገናዘበ መልኩ የሽያጭ ታክስ ለመጣል ሙከራ ያደረጉ መሆኑን ነው። በህንድም ብራንድአልባ ጥራጥራዎች፣ አትክልቶችና ፍራፍሬዎች፣ ለመኖሪያዬት

111 EYGM Limited, “Worldwide VAT, GST and Sales Tax Guide” Supra Note 13, p.166
112 ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 489 እና 493ን ይመለከታል።
113 ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 609 እና 612፣ እና Republic of Kenya the Value Added Tax Act 35/2013, Harambe, (2013), Article 7 & Second Schedule
114 EYGM Limited, “Worldwide VAT, GST and Sales Tax Guide” Supra Note 13, p. 1181 & 1184
115 ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 368 እና 370ን ይመለከታል። በአጠቃላይ ከዚህ የምንረዳው በሌሎች አገሮች የዜጎች ምጣኔ ግብይት በሚባሉትና በፈረንሳይ ከተመላሽ ጋር ከታክስ ነፃ የተባሉ ግብይቶች መካከል የሥያሜ እንጂ የውጤት ልዩነት አለመኖሩን ነው።
116 ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 368፣ 370፣ 1181፣ 1184፣ 609፣ 612፣ 489፣ 493 እና 166ን ይመለከታል። The Republic of Kenya the Value Added Tax Act 35/2013, Harambe, (2013), Article 7 & Second Schedule
117 የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 111ን ይመለከታል።
118 EYGM Limited, “Worldwide VAT, GST and Sales Tax Guide” Supra Note 13, p. 367
119 ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 1181 እና 1185ን ይመለከታል።
120 ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 609፣ 612 እና 613ን ይመለከታል። The Republic of Kenya the Value Added Tax Act 35/2013, Harambe, (2013), Article 7 & First Schedule

የሚከራይ ቤቶች፣ በቀን ከአንድ ሺህ የህንድ ገንዘብ በታች የሚከፈልላቸው በሆቴል የሚሰጡ አገልግሎቶች (accomodations)፣ በእንቅስቃሴ ላይ ያሉ ድርጅቶችን የተመለከቱ ማስተላለፎችና የመሳሰሉት አቅርቦቶች ከታክስ ነፃ የተደረጉ ቢሆንም የሕግ አገልግሎት ግን የአገልግሎት ታክስ የሚሰጠው ግብይት ነው።¹²¹ በአጠቃላይ በነጻ አገራት የሕግ አገልግሎት የዜር ምጣኔ ግብይትም ሆነ ከታክስ ነፃ የተደረገ ግብይት ባለመሆኑ መደበኛ የሽያጭ ታክስ ይሰጠዋል ማለት ነው።¹²²

የአስተዳደር ሂደቱን በተመለከተ በሁሉም አገሮች የዕቃና አገልግሎት ታክሶች በአቅራቢዎች ተሰብስቦ ለመንግስት ገቢ የሚደረግ ቢሆንም በጠበቆች የሚሰጥ አገልግሎትን በተመለከተ ግን በህንድ በተለየ ሁኔታ አገልግሎት የተሰጠው ሰው በራሱ ቀንሶ (Reverse Charge Mechanism) ለመንግስት ገቢ እንዲያደርገው ይጠበቃል።¹²³ ከዚህም መገንዘብ የሚቻለው ከሕግ አገልግሎት የሚሰጠው የሽያጭ ታክስ በጠበቃው ብቻ ሳይሆን በተጠቃሚው ተቀንሶ ለመንግስት ገቢ እንዲያደርገው ማድረግ የሚቻል መሆኑን ነው።

4. በኢትዮጵያ ስለጥብቅና አገልግሎት የተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ አግባብነት የሚነሱ ጥያቄዎች

ከላይ ለመግለጽ እንደተገኘው በሕገ-ጠንቅቃ ነፃ ያልተደረገ ቢሆንም የተለያዩ ምክንያቶችን በመጥቀስ ከጥብቅና አገልግሎት የተጨማሪ እሴት ታክስም ሆነ የተርን ኦቨር ታክስ ሊሰጠው አይገባም፤ በማለት መሞገት የተለመደ ሲሆን ከነዚህ ምክንያቶች አንዱ ከሕገመንግስት ትርጓሜ ጋር በቀጥታ የተገናኘ ሲሆን ሌሎቹ ግን ከሕገመንግስት ትርጓሜ ጋር ይገናኛሉ ለማለት ያዳግታል። ይሁን እንጅ ሁሉንም አብሮ ማየቱ ከሕግ አገልግሎት የሚሰጠው ታክስ ላይ የሚስተዋሉ ውስንነቶችን ሙሉ በሙሉ ለመቅረፍ የሚያስችል በመሆኑ በዚህ ክፍል በመጀመሪያ ከሕገመንግስት ትርጓሜ ጋር የተገናኘውን ምክንያት ከመዘንን በኋላ የሕገ-መንግስት ትርጓሜ የማይፈለጉ ምክንያቶችንም የምንመዘን ይሆናል።

4.1. ከጥብቅና አገልግሎት የተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ መሰብሰብ በሕገመንግስት ጥበቃ የተደረገላቸውን መብቶች የሚገደብ ስለመሆን/ስላለመሆኑ

በሕገመንግስት እውቅና የተሰጣቸው መብቶችን በመጥቀስ ከሕግ አገልግሎት የተጨማሪ እሴት ታክስም ሆነ የተርን ኦቨር ታክስ መሰብሰብ እነዚህን ሕገመንግስታዊ መብቶች ይገድባል፤ በማለት መሞገት የተለመደ ነው።¹²⁴ በርግጥ የተጨማሪ እሴት ታክስም ሆነ የተርን ኦቨር ታክስ የመጨረሻ የመክፈል ኃላፊነት የሚወድቀው ከጥብቅና አገልግሎት ተጠቃሚው ላይ ነው።¹²⁵ ይህም በአገልግሎት ተጠቃሚው ላይ የራሱን አሉታዊ ተፅዕኖ ማሳደሩ ግልፅ ነው። እነዚህ ታክሶች የሚሰጠውን የዳኝነት፣ የጠበቃና ሌሎች ተጨማሪ

121 EYGM Limited, “Worldwide VAT, GST and Sales Tax Guide” Supra Note 13, p. 488
122 ዝኒ ከግሁ፣ ገጽ 166፣ 367፣ 1181፣ 1185፣ 609፣ 612 እና 613ን ይመለከታል። The Republic of Kenya the Value Added Tax Act 35/2013, Harambe, (2013), Article 7 cum First & Second Schedule
123 EYGM Limited, “Worldwide VAT, GST and Sales Tax Guide” Supra Note 13, p. 487
124 ለሕብንትም በአማራ ክልል የጠበቆች ማህበር በቀን 05/10/10 ዓ.ም የቀረበ አቤቱታ በሕገመንግስት ዕውቅና የተሰጣቸው እንደፍትሕ የማግኘት፣ የታሰሩ፣ የተከሰሱና የተፈረደላቸው ሰዎች መብት፣ እንዲሁም የቤተሰብ፣ የንብረትና የሠራተኞች መብትንና የመሳሰሉትን በመጥቀስ፣ ከሕግ አገልግሎት የተርን ኦቨር ታክስ መሰብሰብ እንኳን ሕገመንግስታዊ መብቶች ይገደባል በማለት ሞገታል። የአማራ ክልል ጠበቆች ማህበር vs የኮብከመ የገንዘብና ኢኮኖሚ ትብብር ቢሮ፣ የኮብከመ ምክርቤት የሕገመንግስት ጉዳዮች አጣሪ ጉባኤ፣ መ.ቁ 02/2011፣ 2011 ዓ.ም. (በሂደት ላይ ያለ)
125 የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 4ን ይመለከታል።

ወጭዎች ካሉባቸው ፍትሕ ፈላጊዎች መሆኑ ችግሩን የከፋ የሚያደርገው በመሆኑ ዜጎች ጉዳያቸውን ወደፍርድቤት ከመውሰድ ይልቅ በጃቸው መጠቀምን እንዲመርጡ ሊያስገድዳቸው ስለሚችል አለመረጋጋትንም ያመጣል።¹²⁶ በአገራችን ያለው ነፃ የሕግ ድጋፍ ሽፋን ውስን ከመሆን ባለፈ መንግስት ተከላካይ ጠበቃ የሚያቆምባቸው አግባቦች መጥብብም ችግሩን ይበልጥ ያሳያል።¹²⁷ ከዚህም የምንረዳው ከሕግ አገልግሎት የተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ መሰብሰብ አቅም የሌላቸው ሰዎች ፍትሕ እንዳያገኙ ምክንያት መሆኑን ነው።¹²⁸

እንዲሁም የሕግ አገልግሎት ተጠቃሚው ወደ ባለሙያው የሚሄደው ተገዶ እንጅ እንደሌሎች አቅርቦቶች ፈልጎ ባለመሆኑ ፍትሕ ደግሞ እንደሌሎች ሸቀጦች አለመሆኑ ታሳቢ ተደርጎ የተጨማሪ እሴት ታክስም ሆነ የተርን ኦቨር ታክስ ሊሰበሰብበት አይገባም።¹²⁹ የፍትሕ አገልግሎትን ከፍይናንስ፣ ሕክምናና ትምህርት ነጥሎ ማየት ተገቢ ሊሆን አይችልም።¹³⁰ መንግስት በተመረጠ የወንጀል ጉዳዮች ላይ ተከላካይ ጠበቃ የሚያቆምበት መሠረታዊ አመክንዮም ፍትሕ ከሌሎች ሸቀጦች የተለየና በሕይወት ከመኖርና ከነፃነት መብት ጋር በቀጥታ ስለሚገናኝ እንደሕክምናና ትምህርት አንገብጋቢ በመሆኑ ነው።¹³¹ በሌላ በኩልም ፍትሕ ማግኘት ለፋይናንስ፣ ሕክምና፣ ትምህርትና ሌሎች መብቶችና ጥቅሞች መከበር የሚኖረውን ሚና ግምት ውስጥ ማስገባትም ያሻል።¹³² በተጨማሪም የሕግ አገልግሎት ዘርፍ በአገሪቱ ገና በጅምር ያለና ልዩ ትኩረት የሚሻ አስፈላጊ ዘርፍ በመሆኑና በሕገ መሠረትም ከዘርፉ ሊሰበሰብ የሚችለው የመንግስት ገቢ አናሳ በመሆኑ መንግስት ሌሎች አማራጭ የገቢ ምንጮችን እንዲጠቀም የሚመክሩ አሉ።¹³³

ይሁን እንጂ እዚህ ላይ መጤን ያለባቸው ሌሎች እይታዎችም አሉ። በመጀመሪያ እነዚህ ሕገመንግስታዊ መብቶች እንዲከበሩ ጠበቆች ብቻቸውን ይቻላቸዋል ወይ? የሚለው ነው። ከዚህም የምንረዳው ጠበቆች ብቻቸውን እነዚህን ሕገመንግስታዊ መብቶች ማስከበር

126 ከዓለሙ ዳኛው (በወንጀል ፍትሕ አስተዳደር እና ሰብዓዊ መብት ረ/ፕሮፌሰር፣ ባሕር ዳር ዩኒቨርሲቲ ሕግ ት/ቤት) ጋር በኢትዮጵያ የሕግ አገልግሎት የሚሰበሰብ የተጨማሪ እሴት ታክስ እና የተርን ኦቨር ታክስን በተመለከተ የተደረገ ቡድንተኮር ውይይት፣ ሐምሌ 2 ቀን 2011 ዓ.ም

127 Mizane Abate, Alebachew Birhanu & Mihret Alemayehu, Advancing Access to Justice to the Poor and Vulnerable through Legal Clinics in Ethiopia: Constraints and Opportunities, Mizan Law Review, Vol.11, No. 1, Sep.2017, P.7-13, [Hereinafter Mizane et al , Advancing Access to Justice to the Poor & Vulnerable through Legal Clinics in Ethiopia: Constraints & Opportunities]

128 ከተመስገን ሲላይ (ጠበቃ እና በሕገ-መንግስት ሕግ ረዳት ፕሮፌሰር፣ ባሕር ዳር ዩኒቨርሲቲ ሕግ ት/ቤት) ጋር በኢትዮጵያ የሕግ አገልግሎት የሚሰበሰብ የተጨማሪ እሴት ታክስ እና የተርን ኦቨር ታክስን በተመለከተ የተደረገ ቡድንተኮር ውይይት፣ ሐምሌ 2 ቀን 2011 ዓ.ም (ከዚህ በጎላ ተመስገን ሲላይ፣ ቡድንተኮር ውይይት)

129 Fred C. Zacharias, The Role of Lawyers in a Contemporary Democracy, Promoting Social Change and Political Values, True Confessions About the Role of Lawyers in a Democracy, Fordham Law Review, Vol. 77, Issue 4, Article 16, 2009, P. 1596-1607 የፍትሕ አስፈላጊነት በጥናቱ ተረጋግጧል።

130 ከተመስገን ሲላይ ጋር የተደረገ ቡድንተኮር ውይይት በግሪጌ ማስታወሻ ቁጥር 128 እንደተገለጸው፣

131 European Union Agency for Fundamental Rights, Access to Justice in Europe: An Overview of Challenges and Opportunities, Luxembourg, Publication Office of EU, 2011, P.3 በጥናቱ ፍትሕ ለሌሎች መብቶች መከበር የሚኖረው ሚና ተካቷል።

132 ዝኒ ከማሁ

133 Michele Guttman with the assistance of Caroline Mary Sage and Clara Mathieu, Legal and Judicial Sector Assessment: Ethiopia, The International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank, 2004, P. 28, Available at <http://siteresources.worldbank.org/INTLAWJUSTINST/Resources/EthiopiaSA.pdf>, Last accessed on 30 August 2019.

የማይችሉ ከመሆናቸውም በላይ እንደፍርድቤት፣ ዓቃቢ ሕግ፣ ፓሊስ፣ መከላከያ፣ እንባጠባቂ፣ የሰብዓዊ መብት ኮሚሽን ወዘተ ያሉ በመንግስት ፋይናንስ የሚደረጉ ተቋማት የሚጫወቱት ሚና ከፍተኛ መሆኑ ግልጽ ነው። በዚህ ረገድ መንግስት ከጠባቂዎች የበለጠ ኃላፊነት ያለበት ከመሆኑ በተጨማሪ ከፍተኛ ወጭ በሚጠይቅ መልኩ እነዚህን መብቶች የማክበር፣ የማስከበርና የማሟላት ኃላፊነት ተጥሎበታል።¹³⁴ ለአብነትም መንግስት ፍትሕን ተደራሽ ለማድረግና ለድሆች ተከላካይ ጠበቃ ለማቆም የሚያወጣው ወጭ ከፍተኛ መሆኑ ግልፅ ነው።¹³⁵ ይህን ኃላፊነት ለመወጣት ሲባል ደግሞ መንግስት የግድ ገቢ መሰብሰብ ያለበት በመሆኑ ከሕግ አገልግሎት የተጨማሪ እሴት ታክስም ሆነ የተርን ኦቨር ታክስ መሰብሰብ ሕገመንግስታዊ መብቶችን ያጣብባል፤ ብሎ ለመደምደም ያዳግታል። መንግስት ይህን በማድረግ የመክፈል አቅም ካላቸው ሰዎች በመሰብሰብ አቅም ለሌላቸው ሰዎች ሕገመንግስታዊ መብቶች መከበር የራሱን ሚና መጫወት ይኖርበታል።¹³⁶ ይህን አለማድረግ ደግሞ የታክስ መሠረትን በማጥበብ መንግስትን ማዳከም በመሆኑና ደካማ መንግስት ደግሞ ሕገመንግስትን የማስፈፀም አቅም ስለማይኖረው በሕገመንግስታዊ መብቶች መከበር ላይ አሉታዊ ተፅዕኖ ይኖረዋል።¹³⁷ በአሁኑ ወቅትም እንዲያው ደካማ ኢኮኖሚ ላላቸው ታዲያ አገራት ጠንካራ ኢኮኖሚ ላላቸው የአደገ አገራትም የታክስ መሠረቶችን ማስፋት የሚመከር ነው።¹³⁸ በአጠቃላይ ከሕግ አገልግሎት የተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ መሰብሰብ በሕገመንግስታዊ መብቶች ላይ ከሚያደርሰው አሉታዊ ተፅዕኖ የሚጫወተው አዎንታዊ ሚና ከፍተኛ በመሆኑ ሕገመንግስታዊ መብቶችን የሚገድብ ነው፤ ለማለት አያስደፍርም። ለዚያም ይመስላል በምርምሩ በተሸፈኑ ሌሎች አገራትም ሆነ በኢትዮጵያ ከሕግ አገልግሎት የሽያጭ ታክስ መሰብሰብ የተለመደ ነው።¹³⁹

134 የዓለምአቀፍ የሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ቃልኪዳን፣ መጋቢት 1976 እ.ኤ.አ፣ አንቀጽ 2፣ የዓለምአቀፍ የኢኮኖሚ፣ ማህበራዊና የባህል መብቶች ቃልኪዳን፣ ታህሳስ 1976 እ.ኤ.አ፣ አንቀጽ 2፣ የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገመንግስት፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 46 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 13(1) የአግርኛው ድንጋጌ በሁሉም የመንግስት መዋቅሮች ላይ ሕገ-መንግስታዊ መብቶችን የማክበርና የማስከበር ኃላፊነት የሚጥል ሲሆን የእንገሊዘኛ ትርጓሜው ደግሞ “respect” እና “enforce” የሚሉትን ቃላት ተጠቅሟል። ይሁን እንጂ በዚህ አንቀጽ ንዑስ አንቀጽ 2 በግልጽ እንደተቀመጠው ስለመሠረታዊ መብቶችና ነፃነቶች የሚደነግጉ የሕገመንግስቱ ድንጋጌዎች አገሪቱ ከተቀበለችቸው ዓለምአቀፍ የሰብዓዊ መብቶች ሕግጋትና መርሆዎች ጋር በተጣጣመ መልኩ እንዲተረጎሙ ስለሚጠይቅ አንድን ሕገመንግስታዊ መብቶችና ነፃነቶች በተመለከተ መንግስት የማክበር፣ የማስከበርና የማሟላት ግዴታ ይኖርበታል።

135 Mizane et al , Advancing Access to Justice to the Poor & Vulnerable through Legal Clinics in Ethiopia: Constraints & Opportunities, Supra Note 127, P. 8 & 9 በጥናቱ እንደተገለጸው መንግስት በሶስት መንገድ ማለትም በህግናት ፍትሕ ፕሮጀክት ቢሮ፣ ህግናት፣ ሴቶችና አረጋውያንን በጠቅላይ ዓቃቢ ሕግ፣ እንዲሁም ሀዘብ ተከላካይ ጠበቃ ቢሮ አማካኝነት በከፍተኛ ወጭ የሕግ አገልግሎት አየሰጠ ይገኛል።

136 Richard A. & Peggy Musgrave, Public Finance in Theory and Practice, 5th Edition, New York, McGraw Hill, 1989, P.9-10

137 George E. Lent, Milka Casanegra, and Michele Guerard, The Value Added Tax in Developing Countries, International Monetary Fund Staff Papers, Vol. 20, No. 2, July 1973, P. 326

138 ከምስጋናው ጋሻው በዛ (ጠበቃ እና በኢንቨስትመንት እና የታክስ ሕግ ረዳት ፕሮፌሰር፣ ባሕር ዳር ዩኒቨርሲቲ ሕግ ትምህርት ቤት) ጋር በኢትዮጵያ ከሕግ አገልግሎት የሚሰጠው የተጨማሪ እሴት ታክስ እና የተርን ኦቨር ታክስን በተመለከተ የተደረገ ቡድን-ተኮር ወ-ደይት፣ ሐምሌ 2 ቀን 2011 ዓ.ም (ከዚህ በኋላ ምስጋናው ጋሻው በዛ፣ ቡድን-ተኮር ወ-ደይት)፣ Alan Schenk & Oliver Oldman, Value Added Tax: A Comparative Approach, Supra Note 4, P. 16። በዚህ ረገድ የሽያጭ ታክስ በብዙ አገሮች በዋና የገቢ ምንጭነት የሚያስገልግል ሲሆን ለአብነትም በብራዚል ከ50 በመቶ በላይ የመንግስት ገቢ የሚገኘው ከዚህ የታክስ ዓይነት መሆኑን ጥናቶች ይጠቁማሉ። Bird, Richard M. & Gendron, Pierre-Pascal, VATsin Federal States: International Experience and Emerging Possibilities, March 2001, p.3-4; and Ter-Minassian, Teresa, Reform Priorities for Sub-national Revenues in Brazil, Inter-American Development Bank, 2012, p.5 as cited in Gizachew Silesh, VAT and the FDRE Constitution: Is VAT Really an Undesignated Tax?, Supra Note 17, p.357

139 በክፍል ሶስትና አንድ እንደየቅደምተከተላቸው የተደረገውን ማብራሪያ ይመለከቷል።

በሌላ በኩል የሕግ አገልግሎት ምንድን ነው የሚለውን በቅጡ መረዳት ተገቢ ነው። አብዛኛውን ጊዜ ከሕግ አገልግሎት የተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ ሊሰበሰብ አይገባም፤ ሲሉ የሚሞግቱ ባለሙያዎች መነሻቸው የሕግ አገልግሎት ጠባብ ትርጓሜ ነው። በፌዴራልም ሆነ በክልል ፍርድቤት ጠበቆች አዋጅ እንደተገለፀው የሕግ አገልግሎት ማለት በወንጀልና ፍትሐብሔር ጉዳዮች ፍርድቤት ቀርቦ ከመካራክር ባለፈ የውል ስምምነት፣ የድርጅት ማቋቋሚያ፣ ማሻሻያና ማፍረሻ ሰነዶችን እንዲሁም ኑዛዜና ፍርድቤት የሚገቡ አቤቱታዎችና መልሶች ማዘጋጀትን ጨምሮ ማናቸውንም ዓይነት የሕግ ምክር አገልግሎት መስጠትን የሚያጠቃልል ሰፊ ተግባር ነው።¹⁴⁰ የድርጅት ማቋቋሚያ፣ ማሻሻያና ማፍረሻ ሰነዶች ዝግጅት አገልግሎት ከተሰጠው ደንበኛ ታክስ መሰብሰብ አግባብ ቢሆንም ራሱን ካልተገባ የወንጀል ኃላፊነት ለማዳን የጠበቃ አገልግሎት ከሚጠቀም ፍትሕፈላጊ ታክስ መሰብሰብ በምንም መለኪያ ተገቢ ሊሆን አይችልም። የዳኝነት ክፍያ የመክፈል አቅም እንደሌለው በመረዳት ከዳኝነት ክፍያ ነፃ የተደረገ ሰውም ቢሆን ነፃ የሕግ አገልግሎት በማጣቱ የጠበቃ አገልግሎት በክፍያ ቢጠቀም ታክስ እንዲከፍል ይገደዳል። ይህ ደግሞ ፍትሕ እንዲያገኝ ዕድል ከተሰጠው በኋላ መልሶ በመገጠቁ መልሶ የመውሰድ (claw-back) ውጤት ይኖረዋል።¹⁴¹ የሕግ አገልግሎት ለመንግስት የሰጠ ጠበቃም ቢሆን 'ከመንግስት' 'ለመንግስት' ታክስ እንዲሰበሰብ ይገደዳል።¹⁴² ይህ ሁሉ የሆነበት ምክንያትም ከሕግ አገልግሎት ታክስ የሚሰበሰቡበት የታክስ መሰረት ሰፊ በመሆኑ ነው። ከዚህም የምንረዳው ከሁሉም የሕግ አገልግሎቶች ታክስ ከመሰብሰብ፣ ወይም ከሁሉም የሕግ አገልግሎቶች የሚሰበሰበውን ታክስ ሙሉ በሙሉ ቀሪ ከማድረግ ይልቅ ለሕግ አገልግሎት ራሱን የቻለ አዲስ ሠንጠረዥ ማዘጋጀት እንደሚችል ነው።¹⁴³ ለዚህም ያግዝ ዘንድ የሕግ አገልግሎቶችን አስፈላጊነት እና በሕገ መንግስት ጥበቃ ከተደረገላቸው መብቶች ጋር ያላቸውን ቁርኝት፣ እንዲሁም የሕግ አገልግሎት ተጠቃሚውን የመክፈል አቅም ባገናዘበ መልኩ በሠንጠረዥ በመከፋፈል በተለያዩ የታክስ ምጣኔዎች የተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ መሰብሰብ ይችላል። ሠንጠረዡ የመንግስትን የገቢ ፍላጎትም ግምት ውስጥ ያስገባ ሊሆን ይገባል።¹⁴⁴ ከሕግ አገልግሎት ይሰበሰብ የነበረውን የታክስ ገቢ በሌሎች የገቢ ምንጮች በጥንቃቄ መተካትንም የሚጠይቅ አማራጭ ነው።¹⁴⁵ በሌላ በኩል መንግስት በሠንጠረዡ መሰረት ከሕግ አገልግሎት ታክስ ሲሰበሰብ ከዘርፉ በሰበሰበው መጠን ትይዩ ፍትሕን አቅም ለሌላቸው ተደራሽ ለማድረግ ያስችል ዘንድ ነፃ የሕግ ድጋፍ የሚሰጡ ተቋማትን ማጠናከርና ማስፋፋት፣ እንዲሁም ተከላካይ ጠበቃ የሚያቆምባቸውን የሕግ አግባቦች ማስፋት

140 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ የፌዴራል ፍርድቤቶች ጠበቆች ፈ.ቃድ አሰጣጥና ምዝገባ አዋጅ ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 40 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 2(2)፣ የአብዛኛው ጥበቅና ፈ.ቃድ አሰጣጥ፣ ምዝገባና የጠበቆች ሥነምግባር መቆጣጠሪያ አዋጅ ቁጥር 75/1994፣ ነጋሪት ጋቢባ፣ 1994ዓ.ም.፣ አንቀጽ 2(2)

141 David Williams, Value Added Tax, in Victor Thuronyi, Tax Law Design & Drafting, Vol. 1, IMF, 1996, P. 212 በጥናቱ እንደተቀመጠው ፖለቲካዊና ማህበራዊ ሁኔታዎች ከታክስ ነፃ ለማድረግ እንደምክንያትነት ይጠቀሳሉ።

142 በርግጥ ለመንግስት በሚደረጉ ሌሎች አቅርቦቶችም ቢሆን ታክስ ይሰበሰባል። ይሁን እንጂ ህንድ እንዳደረገችው ለመንግስት የሚሰጥ የሕግ አገልግሎትን ነፃ ማድረግ ይቻል ነበር።

143 ከምስጋናው ጋሻው በዛ ጋር በተደረገ ቡድን-ተኮር ውይይት፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 138 እንደተገለጸው ፣

144 David Williams, Value Added Tax, in Victor Thuronyi, Tax Law Design & Drafting, Vol. 1, IMF, 1996, P. 207 በጥናቱ እንደተቀመጠው የታክስ ውላኔዎች የመንግስትን የገቢ ፍላጎት ያገናዘቡ እንዲሆኑ ይመክራል

145 ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 210፣ ጥናቱ መንግስታት ከታክስ ነፃ በማድረግ ያጡትን ገቢ በሌላ የታክስ ወይም የግብር ዓይነት እንዲተኩ ይመክራል።

ይኖርበታል።¹⁴⁶ ጠበቆች የሚሰጡት የ50 ሰዓት ነፃ የሕግ አገልግሎት በአግባቡ መፈፀሙን መከታተልም ተገቢ ነው።¹⁴⁷

4.2. የጥብቅና አገልግሎት በልዩ ፈቃድ የሚተዳደር ስለመሆኑ

ጥብቅና እንደሌሎች በንግድ ሕግ መርህ የማይመራና በልዩ ሕግ የሚመራ ስለሆነ በልዩ ፈቃድ አስጣጥ የሚተዳደር በመሆኑ እንደሌሎቹ የአገልግሎት ንግድ ዘርፎች የተጨማሪ እሴት ታክስም ሆነ የተርን ኦቨር ታክስ ሊሰጠበት አይገባም የሚል መግቢያም የተለመደና በተጨማሪም ጥያቄ የቀረበበት ጉዳይ ሆኗል።¹⁴⁸ እዚህ ላይ መታየት ያለበት ዋና ነጥብ ጥብቅናን በልዩ ሕግና ፈቃድ ማስተዳደር ያስፈለገበትን ዓላማ ነው። በመሠረቱ ጥብቅና በአግባቡ ካልተያዘ በደንበኞች ላይ የሕይወትና ነፃነት አላግባብ ማሳጣትን ጨምሮ የፍትሕ መንገድን የሚያስከትል በመሆኑ የተለየ ጥንቃቄ የሚጠይቅ ሙያ ከመሆኑ በተጨማሪ የዕውቀትና የአቅም ደረጃ ልዩነት ባላቸው ሰዎች መካከል ያለ ግንኙነት በመሆኑ በዓይነት የተለየና የጠበቀ ድንጋጌ ያስፈልገዋል።¹⁴⁹ ከዚህም የምንረዳው ልዩ ፈቃድና ድንጋጌ ያስፈለገው ለታክስ ዓላማ አለመሆኑን ነው።

ከዚህ ጋር በተያያዘ ሌሎች የሚነሱ ሁለት ጉዳዮች ያሉ ሲሆን የመጀመሪያው የሕግ አገልግሎትን ማስተዋወቅ የማይቻል በመሆኑ የተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ ሊከፈለበት አይገባም የሚል ነው።¹⁵⁰ ይሁን እንጂ ይህ ገደብ ታክስ ከመክፈል ጋር የሚያገናኘው ነገር የለም። በተጨማሪም የማስተዋወቅ ገደብ የተጣለው ጠበቃው ላይ ሲሆን ታክስ የሚከፍለው ደግሞ አገልግሎት ተጠቃሚው መሆኑ ምክንያቱን የበለጠ ደካማ ያደርገዋል። ሁለተኛው ተያያዥ ጉዳይ ደግሞ የጥብቅና አገልግሎት ክፍያ ምጣኔ በሕግ የተወሰነ ስለሆነ የተጨማሪ እሴት ታክስም ሆነ የተርን ኦቨር ታክስ ሊሰጠበት አይገባም የሚል ነው።¹⁵¹ የተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ መሠረት ሲጀመር ዋጋን መሠረት ያደረገ የዕቃና አገልግሎት ግብይት በመሆኑ በሕግ የተወሰነ የክፍያ ምጣኔ መኖር የሚሰበሰብ ታክስን አያግድም።¹⁵² እንዲያውም የተወሰነ የክፍያ ምጣኔ መኖር የታክስ አስተዳደር ሂደቱን የበለጠ ግልፅና ውጤታማ (*Efficient*) ያደርገዋል።¹⁵³

146 Richard A. & Peggy Musgrave, Public Finance in Theory and Practice, 5th Edition, New York, McGraw Hill, 1989, P.7-9 መጽሐፉ በግልጽ እንዳስቀመጠው መንግስት በሰበሰበው ገቢ ልክ አገልግሎቱን ተደራሽ ማድረግ ይጠበቅበታል።
147 Kokebe Wolde (ed.), Assesment of Legal Aid in Ethiopia: A Research Report and Proceedings of the National Workshop of Legal Aid Providers, Center for Human Rights, AAU, 2013, P. 38
148 የአማራ ክልል ጠበቆች ማህበር vs በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የገንዘብና ኢኮኖሚ ትብብር ቢሮ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 1 እንደተገለጸው፣ የአቤቱታ አቅራቢን አቤቱታ፣ ገጽ 3
149 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ የፌዴራል ፍርድቤቶች ጠበቆች ፈቃድ አስጣጥና ምዝገባ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 40 እንደተገለጸው፣ መግቢያውን ይመለከታል፣ የአብክመ ጥብቅና ፈቃድ አስጣጥ፣ ምዝገባና የጠበቆች ሥነ ምግባር አዋጅ ቁጥር 75/1994፣ ዝክረ-ሕግ፣ 1994ዓ.ም.፣ መግቢያውን ይመለከታል።
150 የአማራ ክልል ጠበቆች ማህበር vs በአብክመ የገንዘብና ኢኮኖሚ ትብብር ቢሮ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 1 እንደተገለጸው፣ የአቤቱታ አቅራቢን አቤቱታ፣ ገጽ 4፣ አቤቱታ አቅራቢዎች የጠበቆች አገልግሎት ስራ ማስተዋወቅ የሚከለክለውን የክልሉን የጠበቆች አዋጅ ቁጥር 75/1994 አንቀጽ 56ን በመጥቀስ ሞግተዋል።
151 ዝኪ ከማሁ፣ አቤቱታ አቅራቢዎች ስለክፍያ የደንገጉትን የክልሉን የጠበቆች አዋጅ ቁጥር 75/1994 አንቀጽ 50፣51ና 52ን በመጥቀስ ሞግተዋል።
152 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ የተጨማሪ እሴት ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 18 እንደተገለጸው፣ የኢ.ፌ.ዴ.ሪ የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 10 እንደተገለጸው፣ የአብክመ የተርን ኦቨር ታክስ ማስከፈያ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 89 እንደተገለጸው፣ የትግራይ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 81

4.3. የሕግ አገልግሎት ክፍያ ተግዳሮቶች

የሕግ አገልግሎት ሲሰጥ መሸነፍ ያለ በመሆኑ፤ ነፃ የሕግ አገልግሎት መስጠት ግዴታ ስለሆነ፤ ክፍያ አለማግኘት የተለመደ ስለሆነ፤ ክፍያ ዘግይቶ ከፃመታት በኋላ መፈጸም የተለመደ ስለሆነና ሌሎች የመሳሰሉ የክፍያ ተግዳሮቶች ያሉ በመሆኑ ከጥብቅና የተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ ሊሰበሰብ አይገባም የሚሉ ሙግቶች አሉ።¹⁵⁴ ይህ ሙግት በመጀመሪያ በሕግ የተወሰነ የክፍያ ምጣኔ አለ ከሚለው ጋር የሚቃረን ሲሆን በተጨማሪም ከታክስ ሕጎችና ከተግባር እንደምንረዳው ክፍያ እስካልተፈጸመ ድረስ የተጨማሪ እሴት ታክስም ሆነ የተርን ኦቨር ታክስ የማይሰበሰብ መሆኑን ነው።¹⁵⁵ ይሁን እንጂ የተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ አስተዳደር በጠበቃው ላይ ያልተገባ ጫና ስለሚፈጥር ሙያዊ ግዴታውን እንዳይወጣ ስለሚያደርገው በአገሪቱ ያለውን የፍትሕ እጦት ያባብሳል።¹⁵⁶ ጠበቃው በሂሣብ አያያዝ በቂ ዕውቀት የሌለውና ባለሙያም ለመቅጠር እንደሌሎች ንግዶች በካፒታል የሚተዳደር ስላልሆነ አስቸጋሪ ነው። ለዚህም ነው የጥብቅና ፈቃድ ለማውጣት የብቃት እንጂ የካፒታል ቅድመሁኔታ ያልተቀመጠው።¹⁵⁷

መደምደሚያና የመፍትሔ ኃላብ

በጥናቱ እንደተመለከተው የተለያዩ አገራት ከሕግ አገልግሎት የሽያጭ ታክስ ይሰበሰባሉ። ለአብነትም ካናዳና ህንድ ከሕግ አገልግሎት በመደበኛ ምጣኔ የአገልግሎት ታክስ የሚሰበሰቡ ሲሆን ፈረንሳይ፣ ኡጋንዳና ኬንያም የተጨማሪ እሴት ታክስ በመሰብሰብ ይተወቃሉ። ይሁን እንጂ ከሌሎቹ በተለየ በህንድ ለመንግስት የሚሰጥ የሕግ አገልግሎት ከአገልግሎት ታክስ ነፃ ከመደረጉ በተጨማሪ ከሌሎች አቅርቦቶች በተለየ በጠበቆች ከሚሰጥ አገልግሎት የሚሰበሰብ የአገልግሎት ታክስን አገልግሎት የተሰጠው ሰው በራሱ ቀንሶ ለመንግስት ገቢ እንዲያደርገው ይጠበቃል። ካናዳና ህንድ የኮመን ሕግ ስርዓት ተከታይ ቢሆኑም እንደኢትዮጵያ ሁሉ የፌዴራል ስርዓት የሚከተሉ አገራት ሲሆኑ ፈረንሳይም ብትሆን እንደኢትዮጵያ የሲቪል ሕግ ስርዓት የምትከተል አገር ከመሆኗ በተጨማሪ የተጨማሪ እሴት ታክስን በመሰብሰብ ግንባርቀደምና አርዳያ የሆነች አገር ናት። ኡጋንዳና ኬንያም ከኢትዮጵያ ጋር የሚቀራረብ የሽያጭ ታክስ ስርዓትና ተመሳሳይ የሆነ የፖለቲካ፣ የኢኮኖሚና ማህበራዊ ሁኔታ አላቸው። ይህ ማለት ግን ኢትዮጵያ ከነዚህ አገሮች ጠቃሚ ኃላቦች በመውሰድ የራሷን ውጤታማ ስልት መቅረጽ እንጂ የታክስ ሕጎቻቸውን እንዳለ መውሰድ ተገቢ አለመሆኑን መገንዘብ ያሻል።

እንደተገለጸው፣ የደ.ብ.ብ.ሕ. ክልላዊ መንግስት የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 72 እንደተገለጸው፣ እና የኦሮሚያ ክልላዊ መንግስት የተርን ኦቨር ታክስ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 62 እንደተገለጸው

153 ከምስጋናው ጋሻው በዛ ጋር የተደረገ ቡድንተኮር ውይይት፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 138 እንደተገለጸው

154 የአማራ ክልል ጠበቆች ማህበር vs በኦብዘመ የገንዘብና ኢኮኖሚ ትብብር ቢሮ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 1 እንደተገለጸው፣ የአቡቱታ አቅራቢን አቤቱቱ፣ ገጽ 35 4ን ይመለከታል።

155 የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 152ን ይመለከታል፤ ከምስጋናው ጋሻው በዛ ጋር የተደረገ ቡድንተኮር ውይይት፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 138 እንደተገለጸው

156 David Williams, Value Added Tax, in Victor Thuronyi, Tax Law Design & Drafting, Vol. 1, IMF, 1996, P. 212 በመጽሐፉ እንደተቀመጠው ቴክኒካዊ ውስብስብነት ከታክስ ነፃ ለማድረግ እንደምክንያት ሊወሰድ ይችላል፤ ከተመሰገን ሲላይ ጋር የተደረገ ቡድንተኮር ውይይት፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 128 እንደተገለጸው

157 የኢ.ፌ.ዴ.ሪ የፌዴራል ፍርድቤቶች ጠበቆች ፈቃድ አሰጣጥና ምዝገባ አዋጅ፣ በግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 40 እንደተገለጸው፣ አንቀጽ 3(1) እና 4(2)፤ ሌሎች የንግድ ፈቃዶችን ለማውጣት ቢያንስ የካፒታል መጠንን ማስመዝገብ እስፊላሊ መሆኑን ከንግድ ምዝገባ ሕጎቻችን መረዳት ይቻላል።

ወደኢትዮጵያ ስንመለስም ዓመታዊ የአገልግሎት አቅርቦታቸው ከአንድ ሚሊየን ብር በላይ በሆኑ ጠበቆች ከሚሰጥ የሕግ አገልግሎት የፌዴራል መንግስቱ የተጨማሪ እሴት ታክስ በብቸኝነት ይሰበሰባል። ይህም የሆነው የተጨማሪ እሴት ታክስን የፌዴራል መንግስቱ በብቸኝነት እንዲጥልና እንዲሰበሰብ በፌዴሬሽን ምክርቤትና በህዝብ ተወካዮች ምክርቤት የጣምራጉባዔ በመወሰኑ ነው። የተርን ኦቨር ታክስም የፌዴራል መንግስቱና የክልል መንግስታት በመዘገባቸው ጠበቆች በሚሰጡ የሕግ አገልግሎቶች ላይ ይሰበሰባሉ። በርግጥ ይህ የተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ አሰባሰብ ሕግን የተከተለ ነው። ይሁን እንጂ ከጥናቱ ለመገንዘብ እንደሚቻለው የታክስ መሀረቱን፣ ምጣኔውንና የአስተዳደር ሂደቱን በተመለከተ በአኩሪት ጥያቄዎችና መውሰብስቦች የተሞላ ከመሆኑ ባሻገር አግባብነቱ ላይም ጥያቄዎች ይስተዋላሉ። በመሆኑም ለችግሩ መፍትሄ ማበጀት አስፈላጊ ነው። ለችግሩ መፍትሄም ሦስት አማራጮችን ማበጀት ይቻላል።

የመጀመሪያው አማራጭ አሁን እየተደረገ እንዳለው ከሕግ አገልግሎት በመደበኛ ምጣኔ የተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ መሰብሰብ ነው። ይሁን እንጂ ፍትሕን አቅም ለሌላቸው ተደራሽ ለማድረግ ያስችል ዘንድ ነፃ የሕግ ድጋፍ የሚሰጡ ተቋማትን ማጠናከር የሚጠይቅ ሲሆን መንግስት ተከላካይ ጠበቃ የሚያቆምባቸውን የሕግ አግባቦችም ማስፋት ይኖርበታል። በተጨማሪም ጠበቆች የሚሰጡት የ50 ሰዓት ነፃ የሕግ አገልግሎት በአግባቡ መፈፀሙን መከታተል ያስፈልጋል። እዚህ አማራጭ ላይ ታክሱ በጠበቆች ከሚሰበሰብ ይልቅ ህንድ እንዳደረገቸው አገልግሎት የተሰጠው ሰው በራሱ ቀንሶ ለመንግስት ገቢ እንዲደርግ ሀሳቦች ይነሳሉ። ይሁን እንጂ ይህ የአሰባሰብ ሂደት የሕግ አገልግሎት ተጠቃሚውን ሁኔታ ግምት ውስጥ ያላስገባ ነው። በተጨማሪም የአሰባሰብ ሂደቱን ውጤታማነትም ይቀንሳል።

ሌላኛው አማራጭ ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰበውን የተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ ማስቀረት ነው። ሌሎች አገራት ከሕግ አገልግሎት የሽያጭ ታክስ ስለሰበሰቡ ኢትዮጵያም የግድ መከተል አለባት ሊባል አይገባም። ይህን አማራጭ ለመተግበር ሁለት መንገዶች ይኖሩታል። የመጀመሪያው ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰበውን ታክስ ለማስቀረት ያስችል ዘንድ የተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ አዋጆችን ማሻሻል ነው። ሌላኛው መንገድ ደግሞ በተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ አዋጆች ከታክስ ነፃ ከተደረጉ አቅርቦቶች በተጨማሪ ሌሎች አቅርቦቶችን ከታክስ ነፃ የማድረግ ሥልጣን በውክልና ለአስፈፃሚው ስለተሰጠው ይህንን የውክልና ሥልጣን በመጠቀም አስፈፃሚው በመመሪያ የሕግ አገልግሎትን ከተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ ነፃ ማድረግ ነው። ነገርግን መንግስት ይህን አማራጭ ካስቀደመ ከሕግ አገልግሎት ይሰበሰብ የነበረውን የታክስ ገቢ በሌሎች የገቢ ምንጮች በጥንቃቄ መተካት ያስፈልጋል።

ሦስተኛው አማራጭ መነሻው ሁለቱም አማራጮች ሁኔታዎችን ግምት ውስጥ ያላስገቡ ናቸው፤ የሚል በመሆኑ ሁኔታዎችን ያገናዘበ ስልት መቀየስ ያሻል። ይህ አማራጭ ለሕግ አገልግሎት ራሱን የቻለ አዲስ ሠንጠረዥ ማዘጋጀትን የሚጠይቅ ነው። ለዚህም ያግዝ ዘንድ የሕግ አገልግሎቶችን አስፈላጊነትና በሕገመንግስት ጥበቃ ከተደረገላቸው መብቶች ጋር ያላቸውን ቁርኝት፣ እንዲሁም የሕግ አገልግሎት ተጠቃሚውን የመክፈል አቅም ባገናዘበ መልኩ በሠንጠረዥ በመከፋፈል በተለያዩ የታክስ ምጣኔዎች የተጨማሪ እሴት ታክስና የተርን ኦቨር ታክስ መሰብሰብ ይሻላል። ሠንጠረዥ የመንግስትን የገቢ ፍላጎትም ግምት ውስጥ ያስገባ ሊሆን ይገባል። ከዘርፉ ይሰበሰብ የነበረውን የታክስ ገቢ በሌሎች የገቢ ምንጮች በጥንቃቄ መተካትንም የሚጠይቅ አማራጭ ነው። በሌላ በኩል መንግስት

በሠንጠረዥ መሠረት ከሕግ አገልግሎት ታክስ ሲሰበሰብ ከዘርፉ በሰበሰበው መጠን ትይዩ ፍትሕን አቅም ለሌላቸው ተደራሽ ለማድረግ ያስችል ዘንድ ነፃ የሕግ ድጋፍ የሚሰጡ ተቋማትን ማጠናከርና ማስፋፋት፣ እንዲሁም ተከላካይ ጠበቃ የሚያቆምባቸውን የሕግ አግባቦች ማስፋት ይኖርበታል። ጠበቆች የሚሰጡት ነፃ የሕግ አገልግሎት በአግባቡ መፈፀሙን መከታተል በሰነድም አማራጮች የሚመክር ነው።

በአጠቃላይ ከዚህ ጥናት ለመደምደም የሚቻለው ከላይ የተሰጡትን አማራጭ መፍትሔዎች በመተግበር በኢትዮጵያ ከሕግ አገልግሎት የሚሰበሰቡ የሽያጭ ታክሶች ላይ የሚስተዋሉ ችግሮችን ለመቅረፍ የሚያስፈልገው የሕገመንግስት ትርጓሜ ሳይሆን የአዋጅ ማሻሻያዎች አልያም የውክልና ስልጣንን መሠረት ያደረጉ የአስፈጻሚው መመሪያዎች ናቸው።

“Value Added Tax and Turnover Tax on Legal Services in Ethiopia: Vexing Questions and Qualms”

Mohammode Doude Alkadir*

Abstract

In the current tax system of Ethiopia sales tax is levied and being collected on legal services either by the federal government or the regional governments, on case by case basis, through instrumentality of value added tax and turnover tax. There are, however, vexing questions and qualms related to the legal basis and justifiability of the tax base, rate and the administration thereof. The main objective of this study is designing solutions by qualitatively scrutinizing these vexing questions and qualms. To this end the author made use of documents, interviews and focus group discussions as tools. The study also endeavors to examine the experience of other jurisdictions. The study, as a result, offered three alternative solutions of which the first is maintaining the existing scene by taxing legal services and urging the government to do its best in ensuring justice and protecting constitutional rights. On the other extreme, the study alternatively pleads for the abrogation of sales tax on legal services and its replacement by other revenue sources. As a third alternative, the study urges for the adoption of a graduated sales tax schedule for different categories of legal services. For this purpose the indispensability of the legal service and its nexus to constitutional rights; the clients' ability to pay; and the governments' financial need ought to be considered in levying different sales tax rate on different categories of legal services.

Key Words: Legal Service, Sales Tax, Value Added Tax (VAT) and Turnover Tax (ToT)

* LL.B. (University of Gondar), LL.M. in Business & Corporate Law (Bahir Dar University), Lecturer of Law at Bahir Dar University, School of Law. The author is grateful to those informants in the interview and FGD. My thanks go to Mr. Misganaw & Khalid, for their critical comments and insightful suggestions on the earlier draft. I am also grateful to the anonymous reviewers, the Editor-in-Chief, and the Editorial Committee for their invaluable contributions in the improvement of the article. The author is reachable at muhmetgusl@gmail.com.

